

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Т. В. Курман, О. М. Туєва

**ПРАВО ПРОДОВОЛЬЧОЇ
БЕЗПЕКИ**

Навчальний посібник

Харків
«Юрайт»
2021

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський) рівень
Ступінь вищої освіти – бакалавр
Галузь знань – 08 «Право»
Спеціальність – 081 «Право»

Рецензенти:

Уркевич Віталій Юрійович – доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України;

Батигіна Олена Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент

Автори:

Курман Тетяна Вікторівна – доктор юридичних наук, доцент;

Туєва Оксана Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент

Курман Т. В., Туєва О. М.

К 93 **Право продовольчої безпеки:** навч. посіб. / Т. В. Курман,
О. М. Туєва. Харків : Юрайт, 2021. 92 с.

ISBN 978-617-7450-22-0

Навчальний посібник «Право продовольчої безпеки» присвячений актуальним правовим питанням забезпечення продовольчої безпеки в Україні і світі та стане у нагоді студентам юридичних вищих навчальних закладів, викладачам, науковцям, аспірантам, фахівцям у галузі права, а також всім, хто цікавиться вказаною проблематикою.

ISBN 978-617-7450-22-0

УДК 349.42:338.43-049.5
© Курман Т. В., Туєва О. М., 2021
© «Юрайт», оформлення, 2021

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1. Історична генеза та загальна характеристика сучасного стану правового забезпечення продовольчої безпеки	6
Тема 2. Системоутворюючі категорії права продовольчої безпеки	17
Тема 3. Міжнародне та національно-правове забезпечення продовольчої безпеки	27
Тема 4. Поняття та система інституційно-функціонального забезпечення продовольчої безпеки.....	47
Тема 5. Державна і регіональна аграрна політика як основа забезпечення продовольчої безпеки.....	59
Тема 6. Правове забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції як засіб гарантування продовольчої безпеки.....	66
Тема 7. Правове регулювання альтернативних форм сільськогосподарського виробництва в аспекті забезпечення продовольчої безпеки.....	76
Алфавітно-предметний покажчик	82
Список рекомендованої літератури.....	83
Перелік питань для самоконтролю	88

Вступ

У сучасних умовах однією з глобальних проблем, що постають перед людством, стає продовольча проблема. Вже сьогодні спостерігається нестача продовольства, навіть голод в окремих регіонах Земної кулі. Більше того, за прогнозами фахівців, вказана ситуація буде лише загострюватися з ростом населення нашої планети. Недарма подолання голоду проголошено однією з Глобальних цілей сталого розвитку на період до 2030 року, прийнятих ООН у 2015 році. Інша проблема полягає в тому, що навіть наявне продовольство не завжди відповідає вимогам безпечності та якості. Це зумовлюється використанням в процесі виробництва сільськогосподарської продукції різноманітних хімічних засобів, генетично модифікованих організмів, сучасним незадовільним станом довкілля й природних ресурсів в агросфері, несприятливим радіаційним фоном тощо. У зв'язку з цим перед кожною державою гостро постає необхідність забезпечення продовольчої безпеки та захисту прав її населення на життя та здоров'я, що пов'язане із продовольчим забезпеченням. Україна в цьому сенсі має всі можливості не лише для забезпечення власної продовольчої безпеки, але й для реалізації потужного експортного потенціалу. Викладене зумовлює актуальність та необхідність викладання навчальної дисципліни «Право продовольчої безпеки».

Метою навчальної дисципліни «Право продовольчої безпеки» є закріплення, розширення та поглиблення спеціальних правових знань щодо змісту норм законодавства, спрямованого на регулювання аграрних відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки, оволодіння основними категоріями права продовольчої безпеки, розуміння закономірностей правового регулювання відносин у зазначеній сфері, активізації аналітичної діяльності студентів, вироблення вмінь самостійного аналізу та тлумачення законодавства, проведення науково-дослідницької роботи, а також практичних навичок у сфері правового забезпечення продовольчої безпеки.

Для досягнення поставленої мети необхідним є вирішення наступних завдань навчальної дисципліни «Право продовольчої безпеки»: формування у студентів фахових та предметних компетентностей, що спираються на науково обґрунтовані концепції

і доктрини, розуміння про основи правового регулювання відносин із забезпечення продовольчої безпеки; формування навичок визначення особливостей правовідносин, що виникають при забезпеченні продовольчої безпеки; опанування навичок визначення специфіки правового регулювання окремих відносин, пов'язаних із забезпеченням продовольчої безпеки, а також щодо систематизації та класифікації її рівнів, загроз, критеріїв, індикаторів тощо; вироблення вміння аналізувати правозастосовну практику розгляду і вирішення спорів у сфері права продовольчої безпеки, кваліфіковано обґрунтувати, спираючись на норми права, самостійну точку зору з тієї чи іншої проблеми, пов'язаної із забезпеченням продовольчої безпеки або з основними напрямками подальшого розвитку її правового регулювання.

Запропонований курс навчальної дисципліни спрямований на реалізацію кваліфікаційної підготовки бакалаврів, які володіють фундаментальними юридичними знаннями у сфері регулювання аграрних відносин.

Навчальна дисципліна «Право продовольчої безпеки» належить до дисциплін практично-професійного циклу. При її вивченні використовуються знання, отримані з наступних дисциплін – конституційне право, аграрне право, земельне право, господарське право, екологічне право, адміністративне право, цивільне право, міжнародне право та ін.

Авторки посібника висловлюють щире подяку за детальне вивчення цієї роботи й за надані слушні пропозиції її рецензентам: доктору юридичних наук, професору, члену-кореспонденту НАПрН України, судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду В.Ю. Уркевичу та кандидату юридичних наук, доценту, доценту кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Батигіній Олені Михайлівні.

Тема 1.

Історична генеза та загальна характеристика сучасного стану правового забезпечення продовольчої безпеки

Контрольні питання:

1. Проаналізуйте етапи історичного розвитку відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки.
2. Що являє собою продовольча безпека як об'єкт правового регулювання?
3. Назвіть та охарактеризуйте рівні продовольчої безпеки.
4. Сформулюйте визначення продовольчої незалежності.

Проблема продовольчої безпеки широка та багатогранна. До середини 70-х років минулого століття термін «продовольча безпека» не розглядався як складова системи економічної безпеки держави. Не зустрічався цей термін і в довідковій літературі. Однак категорія «продовольча безпека» стала актуальною настільки, що на сьогодні розглядається не лише в економічному, а й у правовому аспектах.

Продовольча безпека – багатоаспектне поняття. Одним з аспектів є такий, що продовольча безпека забезпечується за умови відсутності самої можливості голоду чи довготривалого недоїдання значної кількості населення. За даними ФАО у світі останніми роками кількість голодуючих становить щорічно понад 800 млн. осіб (це кожен 9-ий житель планети). Більш того, кожна третя людина страждає від різного ступеня недоїдання. Україна не належить до країн, де зафіксовано голод чи масове недоїдання, між тим проблема забезпечення продовольчої безпеки все таки існує.

Етапи формування поняття «продовольча безпека» як об'єкта правового регулювання:

- на першому етапі (40-50 р.р. ХХ ст.) ця категорія розглядалась як продовольча незалежність, мінімізація продовольчого імпорту і надання продовольчої допомоги країнам, що розвиваються;

- другий етап (60-70 р.р. ХХ ст.) характеризувався контролем за обсягами сукупних світових резервів зерна з метою забезпечення

продовольчої безпеки і підтримання стабільних цін на світовому та національному ринках, а також визнанням того, що пряма продовольча допомога іншим країнам може призвести до негативних наслідків їх розвитку;

- на третьому етапі у 80-х роках ХХ ст. відбулось розширення поняття продовольчої безпеки за рахунок включенням до нього таких категорій, як економічна та фізична доступність продовольства;

- четвертий етап (90-ті рр. ХХ ст.) - акцент при визначенні продовольчої безпеки перенесено на необхідність забезпечення всіх людей поживним та безпечним продовольством;

- на останньому етапі (з 2000 р. і дотепер) у визначення поняття продовольчої безпеки додається соціальна складова (соціальна доступність), а також критерії якості та безпечності продовольства, дана категорія починає пов'язуватися із цілями сталого розвитку.

До чинників, що впливають на зміну підходів до визначення продовольчої безпеки, належать наступні: поглиблення процесів глобалізації; формування нових наукових підходів до здорового й раціонального харчування; оновлення концепцій міжнародної взаємодії з метою подолання голоду і бідності; вплив світових економічних та сировинних криз та ін.

Продовольча безпека є поняттям, що використовується для характеристики стану як продовольчого ринку країни, так і світового ринку.

Рівні продовольчої безпеки:

- глобальний,
- регіональний,
- національний,
- приватний.

Національний рівень продовольчої безпеки має свої підрівні (в залежності від суб'єкта):

1. Загальнонаціональний (підрівень держави).
2. Внутрішньорегіональний (підрівень регіону, області, провінції, кантону тощо).
3. Приватний підрівень:
 - а) соціальних груп і господарюючих суб'єктів;
 - б) сім'ї;
 - в) окремої особи.

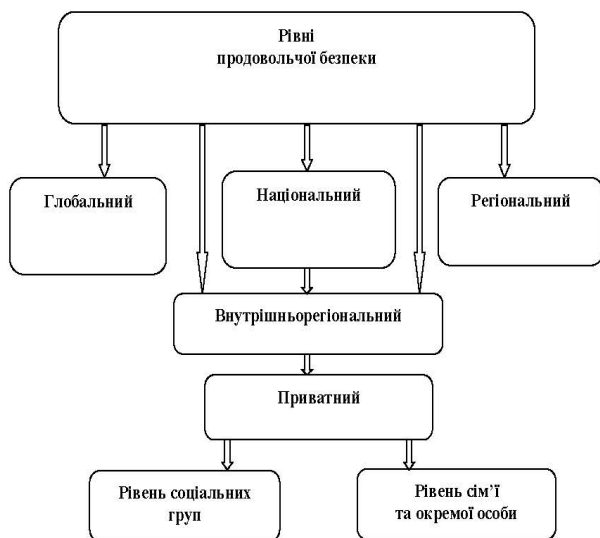

Схема 1

З давніх часів продовольча проблема хвилювала людство, зародки її правового регулювання можна знайти в стародавніх джерелах права. В стародавніх текстах існують свідчення про те, що продовольча безпека завжди була турботою правителів. Приміром, у Зводі законів царя Хамурапі, складеному у Вавілоні близько 2000р. до н.е., царем Вавілону давалася обітниця «здійснювати у царстві справедливе правління, не дозволяти сильним пригноблювати слабких, виявляти справедливість до сиріт, чинити суд у країні, щоб до пригнобленого виявити справедливість і сприяти добробуту народу».

В часи зародження перших держав в епоху ведення натурального сільського господарства, основною загрозою для нормального харчування людини в мирний час був неврожай. З метою захисту своїх народів від негативних наслідків неврожаю з глибокої дав-

нини правителі будували зерносховища, зерно в яких накопичувалося в сприятливі роки і розподілялось під час неврожаю.

Крім необхідності запасати продовольство, увага правителів держав була спрямована на наслідки нерівномірного розподілу результатів праці між різними групами населення. Так, релігійні тексти, що значною мірою регулювали життя народів у ці часи, передбачали необхідність забезпечувати найбідніші верстви населення необхідним. Цікавим видається механізм перерозподілу частини продуктів харчування на користь бідних, що існував у стародавніх євреїв: «Коли будеш жати жатву на землі своїй, не дожинай до краю поля твого, і того, що залишилось від жатви твоєї не підбирай, і виноградника твого не оббирай дочиста, і ягід, що попадали у винограднику не підбирай, залиш це бідному та прийдешньому». Таким чином, найбідніші верстви населення, які не мали в своєму розпорядженні землі або її незначні розміри не давали їм змоги забезпечити себе харчуванням у достатній кількості, отримували можливість здобути собі їжу. При цьому для отримання продуктів харчування їм необхідно було докласти зусиль, тобто такий спосіб допомоги не призводив до заохочення соціального утриманства.

Приписи щодо періодичного надання допомоги бідним задля забезпечення їх продовольством містяться й у релігійних текстах мусульман. Тут існував податок на користь бідних, який сплачувався як у грошовій, так і в натуральній формі. Таким чином, продовольством забезпечувалися верстви населення, для яких воно було економічно й фізично не доступним.

З часом, у зв'язку із розвитком товарно-грошових відносин, поглибленням розподілу праці в поле зору регуляторів цих відносин потрапляють й інші фактори, що впливають на економічну та фізичну доступність продовольства.

На території Російської Імперії у 18 ст., наприклад, у великих містах було запроваджено створення державних продовольчих пунктів. Цим забезпечувався фізичний доступ місцевого населення до необхідного продовольства, стабільність його поставок і певний контроль за рівнем цін. На окремі види продовольства запроваджувалось часткове державне регулювання цін. Таким чином, ще до введення у нормативний і науковий обіг категорії «про-

довольча безпека» проблеми економічного і фізичного доступу до продуктів харчування були предметом державного регулювання.

Продовольча проблема була визначальною на усіх етапах розвитку нашої країни. Особливої гостроти вона набула у ХХ столітті, протягом якого український народ пережив кілька революцій, війн, голодомор 30-х років, післявоєнний голод у 1946-1947 роках, черги за продуктами у 80-х роках, радіоактивне забруднення значної території країни внаслідок Чорнобильської аварії, відсутність повноцінного харчування у більшій частини населення через бідність у 90-х роках минулого століття. В подальшому було вжито численних заходів для того, щоб запобігти виникненню подібних ситуацій. Але й на сьогодні, незважаючи на величезні зусилля українських аграріїв, продовольчу проблему повною мірою вирішити не вдалось. Адже сучасний стан розвитку сільськогосподарського виробництва створює певні загрози у сфері продовольчої безпеки та незалежності України внаслідок трудової міграції, проблем із матеріально-технічним забезпеченням, виснажливим використанням природних ресурсів в процесі сільськогосподарського виробництва, занепаду соціальної інфраструктури села, переорієнтацією на виробництво енергетичних культур для виробництва біопалива тощо. Зберігається імпортозалежність держави по окремих видах сільськогосподарської продукції (приміром, риби та морепродуктів, фруктів та ягід), що створює загрозу для економічної безпеки держави.

Наприклад, для сільського господарства України 2019-2020 роки стали одними з найбільш успішних років за весь строк її незалежності. Врожай зернових досяг рекордного показника у 72,5 млн. тонн (2019 р.), 65,5 млн тонн (2020 р.), в тому числі пшениці—28 млн. тонн (2019 р.), 25,2 млн тонн (2020 р.) (5 місце у світі). Україна закріпилася як найбільший експортер соняшникової олії (1 місце в світі, 56,4% світового ринку) і другий за обсягом експортер ячменю (18,5%), увійшла до четвірки найбільших експортерів кукурудзи та п'ятірки найбільших експортерів пшениці. Ще за 9 іншими статтями аграрного експорту Україна увійшла в десятку найбільших експортерів у світі.

На даному фоні дивно виглядає інший, більш важливий показник: у *глобальному рейтингу продовольчої безпеки* (публікується

Британським видавництвом Економіст за спонсорства корпорації Дюпон з 2012р.) Україна у 2020 році посіла 76 місце зі 113 можливих, набравши 57,1 бали та поступившись навіть навіть Індії (72) і Гондурасу (73). Цікавий факт – Катар, держава з одними з найгірших і найменш сприятливих умов ведення сільськогосподарського виробництва, посіла 13 місце.

Глобальний індекс продовольчої безпеки являє собою динамічну кількісну і якісну модель порівняльного аналізу, побудовану на основі 28 унікальних показників, яка вимірює рівень продовольчої безпеки як в країнах, що розвиваються, так і в розвинених країнах. Даний індекс всебічно досліджує продовольчу безпеку за трьома базовими параметрами, серед них: цінова доступність (Affordability), фізична доступність/наявність продуктів харчування (Availability), якість та безпечність (Quality and Safety). Починаючи з 2017 року Глобальний індекс продовольчої безпеки включає поправочний коефіцієнт «Ресурси і сталий розвиток» (Natural Resources and Resilience), який враховує необхідність збереження ресурсів, адаптації до змін клімату та ощадливого землеробства.

На сьогодні лідери з продовольчої безпеки – Ірландія, Австрія та Франція. Ці країни відрізняються високим рівнем життя, що дає населенню можливість споживати якісні і, що дуже важливо, різноманітні продукти харчування. Крім того, в них діють досить високі стандарти щодо безпеки продовольчих товарів. А місцеві виробники завдяки потужній урядовій підтримці та доступу до дешевих кредитів мають можливість для забезпечення не лише внутрішніх потреб ринку, а й для постачання власних продовольчих товарів за кордон.

В цілому необхідність забезпечення продовольчої безпеки у сучасних умовах розширює поняття «аграрна політика» до поняття «агропродовольча політика». Ще в 70-х роках ХХ століття авторитетні міжнародні організації – ФАО, ВООЗ обґрунтували необхідність включення до цілей аграрної політики забезпечення здорового харчування. **Термін «продовольча безпека» було офіційно запроваджено у міжнародну практику після зернової кризи 1972-1973 років.** У зв'язку з цим, у 1974 році на Всесвітньому самміті з питань продовольства вперше концепцію «продоволь-

чої безпеки» було визначено як бесперебійну наявність достатніх світових запасів життєво важливих продуктів харчування для підтримки стійкого зростання споживання продовольства і погашення коливань обсягів виробництва та цін.

Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) розробила «Міжнародні зобов'язання із забезпечення продовольчої безпеки у світі», схвалені у 1996 р., де надано наступне розуміння: «Продовольча безпека існує, коли всі люди у будь-який час мають фізичний, соціальний і економічний доступ до безпечних та якісних продуктів харчування в достатній кількості, яка відповідає їх потребам задля ведення активного і здорового образу життя».

Одним із основних питань сучасного розвитку України є забезпечення її національної безпеки відповідно до Закону України від 21 червня 2018 р. «Про національну безпеку України», в тому числі й у продовольчій сфері. Відповідно до ст. 1 цього Закону, національна безпека України - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси України згідно із п.10 ст. 1 Закону - життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. До фундаментальних національних інтересів України Закон відносить, зокрема, сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення, а також інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

Отже, продовольча безпека є складовою системи національної безпеки України, що характеризує економічну стабільність і політичну незалежність держави, виступає необхідною умовою фізичного існування населення, оскільки без наявності власних продовольчих ресурсів держава втрачає продовольчу незалежність, що може завдати значної шкоди стану продовольчої безпеки.

ки. Тому на сьогодні забезпечення продовольчої безпеки є пріоритетним напрямком державної аграрної політики.

Складові національної безпеки:

- політична;
- воєнна;
- економічна, в тому числі її елементом виступає продовольча безпека;
- екологічна;
- інформаційна;
- науково-технічна;
- соціальна та ін.

Відповідно до п. 2.13 ст. 2 Закону України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України» **продовольча безпека** визначається як захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. Ст. 2 Закону України від 18 жовтня 2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» передбачає гарантування продовольчої безпеки держави як стратегічну ціль державної аграрної політики України. Втім, цей нормативно-правовий акт не містить самого визначення продовольчої безпеки держави. Видається нагально важливим зазначити, що закріплене у вказаних нормативно-правових актах визначення продовольчої безпеки є неповним за своїм змістом. Адже воно не охоплює такий важливий аспект, як державні гарантії щодо безпечності та якості продовольства. Тому уявляється, що поняття «продовольча безпека» доцільно закріпити на законодавчому рівні в Законі «Про продовольчу безпеку України».

Продовольча безпека – невід’ємна складова економічної безпеки, їх зв’язок очевидний, вона займає особливе місце в економічній безпеці держави. Відносно інших видів безпеки, що входять до складу економічної безпеки (інформаційна, виробнича, зовнішньоекономічна), продовольча безпека є першоосною. Недарма існує прислів’я: «Чим менше у державі лишається хлібу, тим більше у ній політики».

Місце продовольчої безпеки

Схема 2

Ознаками продовольчої безпеки є:

- *фізична доступність для населення продуктів харчування.*

Продукти харчування мають бути наявними на території держави у необхідних обсягах і асортименті (згідно з прийнятими нормами споживання), їх надходження повинно бути безперервним. Досягнення цієї умови забезпечується за рахунок державного контролю за зовнішніми і внутрішніми поставками, а також запасами продуктів харчування (зокрема, зерна);

- *економічна доступність для населення продуктів харчування.*

Кожна особа незалежно від віку, майнового становища, посади, рівня доходів повинна мати достатній рівень доходів для придбання мінімального набору продуктів харчування. Досягнення цієї умови забезпечується як за рахунок підтримання достатнього рівня доходів населення, так і за рахунок контролю за рівнем цін на продукти харчування. Має також існувати можливість самозабез-

печення населення продовольством за рахунок особистих селянських господарств, використання ділянок для зайняття городництвом, садівництвом тощо;

- *відповідність продуктів харчування критеріям якості та безпечності* для життя та здоров'я населення;

- *забезпечення продовольчої незалежності держави на рівні 75-80%* задоволення попиту на продовольство за рахунок власного ресурсного потенціалу;

- *запобігання настанню продовольчої залежності держави;*

- *запобігання та подолання надзвичайних продовольчих ситуацій.*

Продовольча незалежність

Однією із основних категорій продовольчої безпеки є продовольча незалежність держави. Продовольча незалежність є одним із чинників, що забезпечують суверенітет держави. Відповідно до ст. 17 Конституції України захист суверенітету, забезпечення економічної безпеки (складовою якої є продовольча безпека) є найважливішими функціями держави, справою усього українського народу. Продовольча незалежність визначає стан продовольчого забезпечення, за якого фізична та економічна доступність життєво важливих продуктів харчування для населення забезпечується за рахунок вітчизняного виробництва. Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. «Деякі питання продовольчої безпеки» продовольчу незалежність за окремим продуктом віднесено до індикаторів продовольчої безпеки, який визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Граничним (пороговим) значенням для цього показника визначається 30-відсотковий рівень. Це цілком відповідає світовим критеріям продовольчої безпеки країни, відповідно до яких граничний рівень імпорту харчових продуктів та продовольства не повинен перевищувати 30%. В іншому разі це буде означати втрату продовольчої незалежності держави, і як наслідок, створює загрози для національної безпеки держави в цілому. За рекомендаціями ФАО рівень самозабезпечення продовольством має знаходитися в межах 80-85%, імпорт та експорт має становити 15-20%.

Рекомендована література:

1. Аграрне право: підручник / В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, І. М. Кульчій та ін. ; за ред. А. М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Х.: Право, 2019. 416 с.

2. Курман Т.В. Поняття, ознаки, основні категорії та принципи продовольчої безпеки. *Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: моногр.* / О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін. / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х.: Право, 2013. 326 с. С. 9-36.

3. Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів: матеріали Дискусійної панелі Першого Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3-6 жовтня 2017 р.). Х.: Право, 2017. 164 с.

Тема 2.

Системоутворюючі категорії права продовольчої безпеки

Контрольні питання:

1. Назвіть основні категорії та функції продовольчої безпеки.
2. Що таке принципи продовольчої безпеки?
3. Охарактеризуйте систему принципів продовольчої безпеки.
4. Назвіть індикатори продовольчої безпеки.
5. Що таке критерії продовольчої безпеки?
6. Визначте поняття загроз продовольчої безпеки та класифікуйте їх на види.
7. Охарактеризуйте поняття моніторингу продовольчої безпеки.

До **основних категорій продовольчої безпеки** можна віднести:

- А) принципи забезпечення продовольчої безпеки;
- Б) функції продовольчої безпеки;
- В) індикатори продовольчої безпеки;
- Г) критерії продовольчої безпеки;
- Д) загрози продовольчої безпеки.

Принципи забезпечення продовольчої безпеки України

Слід з'ясувати, що таке принципи права. Принципи права характеризують як: найбільш загальні вимоги, що ставляться до суспільних відносин та їх учасників; вихідні керівні засади, відповідні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи¹. Термін «принцип» у перекладі з латині означає «початок», «першооснова», «первинність». Починаючи з часів Стародавнього світу, принцип був фундаментом соціальної, зокрема правової, системи. Принципи мають законодавче закріплення. Відтак, принципи продовольчої безпеки

¹ Загальна теорія держави і права: підруч. для юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О.В.Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2009. С. 197.

відображено в міжнародних актах, внутрішньодержавних конституціях, деклараціях та чинному законодавстві.

Принципи забезпечення продовольчої безпеки діють одразу в декількох галузях права, тож є міжгалузевими. Проте найбільшої конкретизації вони набувають у правовому інституті забезпечення продовольчої безпеки в аграрному праві.

Принципи забезпечення продовольчої безпеки держави – це вихідні організаційно-правові й інституційні засади функціонування механізму продовольчої безпеки держави. Систему принципів у цій царині складають як загальноправові (законність, рівність тощо), так і спеціальні принципи.

Серед **спеціальних принципів забезпечення продовольчої безпеки** можна виокремити наступні:

- здійснення державно-правового регулювання продовольчої безпеки держави;
- прогнозованість та послідовність державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки;
- інформаційна прозорість і відкритість;
- гарантування підтримання мінімального рівня продовольчої безпеки держави;
- співробітництва і координації інституцій у сфері забезпечення продовольчої безпеки на всіх рівнях (глобальному, загальнодержавному, регіональному та на мікрорівні);
- гарантування економічної і фізичної доступності продовольства широкому загалу населення України, зокрема соціально незахищеним верствам населення;
- забезпечення достатності продуктів харчування на національному продовольчому ринку;
- дотримання під час виробництва, переробки, транспортування, зберігання та реалізації продуктів харчування нормативних вимог та критеріїв щодо забезпечення їх якості;
- гарантування виробництва безпечних для життя і здоров'я населення продуктів харчування, що забезпечували б максимально можливу тривалість життя людини;
- екологізації аграрного виробництва;
- дотримання нормативів біологічної безпеки при виробництві, переробці та реалізації продукції сільського господарства;

- забезпечення продовольчої незалежності держави (принцип самозабезпечення) тощо.

Даний перелік принципів не є вичерпним і незмінним.

Продовольча безпека покликана виконувати наступні **функції**:

1. гарантуючу;
2. забезпечувальну;
3. стабілізаційну;
4. охоронно-відтворювальну;
5. соціальну;
6. міжнародно-інтеграційну тощо.

Правова регламентація оцінювання стану продовольчої безпеки

Індикатори продовольчої безпеки – це кількісна та якісна характеристика стану, динаміки і перспектив фізичної та економічної доступності харчових продуктів для всіх соціальних і демографічних груп населення, рівня та структури їх споживання, якості і безпечності продовольства, стійкості та ступеню незалежності внутрішнього продовольчого ринку, рівня розвитку аграрного сектору та пов'язаних з ним галузей економіки, а також ефективності використання природно-ресурсного потенціалу.

Проблема оцінювання та оптимізації стану продовольчої безпеки є одним із ключових завдань державної політики. Протягом останніх років ці питання знаходяться в центрі уваги органів державної влади. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. «Деякі питання продовольчої безпеки» було затверджено Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки держави. Відповідно до положень цього нормативно-правового акту основними індикаторами, що характеризують стан продовольчої безпеки в Україні, є:

- добова енергетична цінність споживання (калорійність),
- забезпечення раціону людини основними видами продуктів харчування,
- достатність запасів зерна у державних ресурсах,
- економічна доступність продуктів,
- диференціація вартості харчування за соціальними групами,
- ємність і стійкість внутрішнього ринку окремих продуктів,

Схема 3

Що стосується такого індикатора, як достатність запасів зерна (продовольства) у державних ресурсах, то створення спеціальних продовольчих запасів в Україні передбачено на законодавчому рівні. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України від 27 січня 1997 р. «Про державний матеріальний резерв» державний резерв є особливим державним запасом матеріальних цінностей, призначених для використання в цілях і в порядку, передбачених цим Законом. Як особливий державний запас матеріальних цінностей він ключає в себе, окрім іншого, запаси сировинних і продоволь-

чих ресурсів для забезпечення стратегічних потреб держави. Під стратегічними потребами держави слід розуміти потреби держави в запасах сировинних, матеріально-технічних та продовольчих ресурсів, необхідних для забезпечення національної безпеки держави, стабілізації її економіки та виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. У складі державного резерву створюється незнижуваний запас матеріальних цінностей (постійно підтримуваний обсяг їх зберігання). Запаси продовольчих ресурсів, передбачені цією нормою як необхідні для забезпечення стратегічних потреб держави, формують державний продовольчий резерв. Відповідно до ст. 9 цього Закону матеріальні цінності, що поставляються до державного резерву за встановленими вимогами щодо забезпечення безпеки життя, здоров'я споживачів і охорони довкілля, повинні мати сертифікат відповідності зазначеним вимогам на весь строк зберігання.

Законодавством передбачено й обсяги формування державного продовольчого резерву, які є економічно обґрунтованими та необхідними для забезпечення продовольчої безпеки нашої держави. Згідно до положень п. 5 Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу, затвердженого наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28 грудня 2018 року норми накопичення сировинних, матеріально-технічних та продовольчих ресурсів, призначених для забезпечення стратегічних потреб держави в мирний час, установлюються на рівні, еквівалентному 30-90-денному забезпеченню, незнижуваного запасу - не менше ніж сім діб забезпечення.

Суттєве значення має визначення критеріїв і параметрів, що характеризують національні інтереси у продовольчій сфері та відповідають вимогам продовольчої безпеки. **Критерії продовольчої безпеки** – це граничне (порогове) значення індикатора, що є межею, поза якою продовольча ситуація у державі (регіоні) вважається небезпечною. Вказані критерії мають бути економічно обґрунтованими, нормативно визначеними на законодавчому рівні, стабільними, їх дотримання повинно бути загальнообов'язковим на всій території України для всіх суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки.

Таблиця 1. Індикатори та порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки України

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
1.	Добова калорійність харчування людини, тис. ккал	не менше 2,5
2.	Споживання м'яса та м'ясопродуктів (за рік/особа), кг	не менше 83
3.	Продовольча незалежність за м'ясом та м'ясопродуктами, %	не менше 80
4.	Споживання молока та молочних продуктів (за рік/особа), кг	не менше 380
5.	Продовольча незалежність за молоком та молочними продуктами, %	не менше 80
6.	Споживання яєць (за рік/особа), шт.	не менше 290
7.	Продовольча незалежність за яйцями, %	не менше 80
8.	Споживання риби та рибопродуктів (за рік/особа), кг	не менше 20
9.	Продовольча незалежність за рибою та рибопродуктами, %	не менше 80
10.	Споживання цукру (за рік/особа), кг	не менше 38
11.	Продовольча незалежність за цукром, %	не менше 80
12.	Споживання олії та інших рослинних жирів (за рік/особа), кг	не менше 13

Тема 2. Системоутворюючі категорії права продовольчої безпеки

13.	Продовольча незалежність за олією та іншими рослинними жирами, %	не менше 80
14.	Споживання картоплі (за рік/особа), кг	не менше 124
15.	Продовольча незалежність за картоплею, %	не менше 80
16.	Споживання овочів та баштанних (за рік/особа), кг	не менше 161
17.	Продовольча незалежність за овочами, %	не менше 80
18.	Споживання фруктів, ягід, горіхів та винограду (без переробки на вино) (за рік/особа), кг	не менше 90
19.	Продовольча незалежність за фруктами та ягодами, %	не менше 80
20.	Споживання хлібу та хлібопродуктів (за рік/особа), кг	не менше 101
21.	Продовольча незалежність за хлібопродуктами, %	не менше 80
22.	Рівень перехідних запасів зерна, відсоток від річного споживання	не менше 17
23.	Виробництво зерна на одну особу за рік, тонн	не менше 0,8
24.	Частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств, %	не більше 20
25.	Рентабельність виробництва продукції рослинництва, %	не менше 20
26.	Рентабельність виробництва продукції тваринництва, %	не менше 20

Загрози продовольчої безпеки

Державна стратегія національної продовольчої безпеки повинна також включати характеристику загроз продовольчої безпеки як сукупності наявних та потенційно можливих умов і факторів, що створюють небезпеку для життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави у продовольчій сфері і знижують рівень продовольчої безпеки.

Загрози продовольчої безпеки можна класифікувати за різними ознаками:

- за територіальною ознакою вони класифікуються на два види:

- а) внутрішні (можуть виникати всередині держави);
- б) зовнішні (можуть виникати поза межами нашої держави);

- за предметною ознакою загрози продовольчої безпеки можна поділити на:

а) загрози економічного характеру (зміна ринкової кон'юнктури, курсу валют, зменшення платоспроможності населення, загроза банкрутства аграрних товаровиробників певної галузі, зниженням інвестиційної привабливості сільського господарства, конкурентоспроможності вітчизняної продукції);

б) загрози політичного характеру (прояви сепаратизму, тероризму, екстремізму, воєнні дії, оголошення війни);

в) природні чи екологічні загрози (стихійні лиха, епізоотії, епіфітотії);

г) загрози організаційно-правового характеру (недостатнє організаційне і фінансове забезпечення державних закупівель життєво важливих продуктів харчування, відсутність організаційного забезпечення і контролю у сфері якості та безпечності харчових продуктів);

д) виробничо-технологічні загрози (недотримання або порушення в процесі виробництва харчової продукції вимог щодо її якості, безпечності, екологічності);

е) інформаційні загрози (морально-психологічний вплив на споживача, впровадження в суспільну свідомість моделей споживання, які можуть являти собою шкоду для здоров'я, але відповідати інтересам виробника продукції);

є) загрози соціального характеру (бідність населення, страйк в певній галузі сільського господарства, гуманітарні проблеми, нелегальна міграція);

ж) загрози законодавчого характеру (ризиків зміни законодавства, в тому числі зарубіжного, введення законодавчих обмежень на ввезення певних харчових продуктів);

з) інфраструктурні загрози (недосконалість національної дорожньої мережі, транспортної та ринкової інфраструктури, недостатня кількість й незадовільний стан спеціально обладнаних місць зберігання продукції) та інші.

З метою виявлення наявних та потенційно можливих внутрішніх та зовнішніх загроз механізм забезпечення продовольчої безпеки повинен включати також дієву систему моніторингу.

Моніторинг продовольчої безпеки – це комплексна система спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації щодо виробництва продовольства, формування державного продовольчого резерву, управління запасами і їх використання, якості і безпечності харчових продуктів, споживання продовольства та харчування населення тощо. На основі отриманих в процесі моніторингу даних уповноважені суб'єкти приймають відповідні рішення та здійснюють необхідний комплекс дій щодо забезпечення продовольчої безпеки регіону або держави в цілому.

Правовий механізм запобігання загрозам продовольчої безпеки має включати такі елементи, як:

- ідентифікація загрози;
- прогнозування її наслідків;
- здійснення превентивних заходів;
- розробка стратегічних альтернатив;
- впровадження заходів тактичного контролю і прийняття рішень за їх результатами;
- вироблення так званого «імунітету» проти подібних загроз.

Рекомендована література:

1. Аграрне право: підручник / В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, І. М. Кульчій та ін. ; за ред. А. М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Х.: Право, 2019. 416 с.

2. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія. Житомир: Полісся, 2004. С. 62.

3. Гребенюк М. Правовий аспект співвідношення понять «продовольча незалежність» та «продовольча безпека». *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 5. С. 37.

4. Єрмоленко В.М. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку. *Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: зб. наук. праць круглого столу* (м. Київ, 18 берез. 2011 р.). К.: ВГЛ «Обрії», 2011. С. 114.

5. Курман Т.В. Поняття, ознаки, основні категорії та принципи продовольчої безпеки // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: моногр. / О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін. / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х.: Право, 2013. 326 с.

6. Лушпасв С.О. Принципи правового регулювання продовольчої безпеки. *Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення*: монографія / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, А.М. Статівка та ін.; за ред. А.П. Гетьмана та В.Ю. Уркевича. Х. : Право, 2012. 448 с. С. 252.

7. Трегобчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави. К.: Ін-т економіки НАН України, 1999. С. 5.

Тема 3.

Міжнародне та національно-правове забезпечення продовольчої безпеки

Контрольні питання:

1. Проаналізуйте законодавство України у сфері забезпечення права продовольчої безпеки
2. Назвіть та охарактеризуйте міжнародно-правові акти у сфері забезпечення права продовольчої безпеки
3. Які інституції складають міжнародну систему продовольчої безпеки?
4. Розкрийте статутні цілі та завдання ФАО.
5. Що являє собою Кодекс Аліментаріус?
6. Охарактеризуйте основні положення Угод СОТ.
7. Наведіть приклади зарубіжного досвіду регулювання відносин у сфері правового забезпечення продовольчої безпеки.

Правові засади забезпечення продовольчої безпеки в Україні

Історія останніх століть показала, що жодний суспільно-економічний лад не гарантує, а жодна економічна теорія до кінця не обґрунтовує абсолютного забезпечення продовольчої та економічної безпеки. Одним із проявів світової економічної кризи, що виникла у першій половині минулого століття, а у другій його половині набула глобально-планетарного характеру, стала продовольча криза, що охопила значну частину населення планети. Нині альтернативою небезпеці загибелі людської цивілізації є запропонована світовою спільнотою концепція сталого розвитку людства як фундаментальної основи забезпечення глобальної економічної та продовольчої безпеки.

Задоволення фізіологічних потреб людини якісними та безпечними продуктами харчування складає матеріальну основу біологічного, політичного, соціального та духовного існування індивіда, сім'ї, соціальної групи, держави, суспільства та людства в цілому. Інтеграція України у світове та європейське співтовариство актуалізує проблему гарантування продовольчої

безпеки, оскільки лише за умови забезпечення населення продовольством за будь-яких умов держава може проводити незалежну політику.

Упродовж останніх років в Україні створюється правова база для забезпечення продовольчої безпеки. Нині стоїть завдання, щоб чинне законодавство стало цілісною системою нормативно-правових актів щодо забезпечення продовольчої безпеки, які б визначали правові, економічні та організаційні основи діяльності держави, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні продовольчої безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Нормативні акти, які виконують ці завдання, пов'язані з соціально-економічними, екологічними, фінансовими процесами в країні, охоплюють галузі, що забезпечують виробництво продукції сільського та рибного господарства, її заготівлю, зберігання, переробку, транспортування та реалізацію, аграрну науку й освіту, вирішення продовольчих і соціальних проблем. У складі аграрного законодавства можна виділити низку нормативно-правових актів, що регламентують відносини у сфері гарантування продовольчої безпеки і становлять основу її правового регулювання.

Нормативно-правові акти у сфері забезпечення продовольчої безпеки можна класифікувати на види наступним чином:

1. *За юридичною силою*: Конституція, міжнародні договори, закони, підзаконні акти, рекомендаційні акти.

2. *За предметною ознакою (колом регульованих відносин)*:

а) акти загального характеру (ЗУ “Про національну безпеку України”, “Про державну підтримку сільського господарства України”);

б) нормативно-правові акти, що визначають правовий статус та компетенцію органів державного регулювання у сфері забезпечення ПБ;

в) нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції та харчових продуктів;

г) нормативно-правові акти, що регулюють відносини з виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та продуктів харчування;

д) нормативно-правові акти у сфері формування державного матеріального резерву та ін.

3. *За територією дії:*

а) міжнародні;

б) загальнонаціонального характеру (діють на всій території України);

в) локального характеру (діють на території певної адміністративно-територіальної одиниці, наприклад розпорядження голови облдержадміністрації про формування продовольчих ресурсів області).

4. *За змістом:*

а) первинні, які встановлюють основи правового регулювання у сфері продовольчої безпеки (ЗУ “Про державний матеріальний резерв”, “Про національну безпеку”);

б) вторинні, які уточнюють зміст норм (наказ Міністерства економіки і торгівлі від 28.12.2018 р. “Про затвердження Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу”)

5. *За терміном дії:* а) постійно діючі та б) тимчасові.

Національно-правові засади гарантування продовольчої безпеки закріплено у ч. 1 ст. 17 Конституції України, де проголошується, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Продовольча безпека є одним із складників національної економічної безпеки. Отже, забезпечення продовольчої безпеки є одним з основних завдань нашої держави.

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки витікає також з конституційного визначення України як соціальної держави (ст. 1 Конституції). Конституційно-правовими гарантіями забезпечення продовольчої безпеки є й положення статей 3 і 48. У ст. 3 вперше на конституційному рівні людину, її життя та здоров'я проголошено найвищою соціальною цінністю в Україні, а забезпечення її прав і свобод – головним обов'язком держави. З положень ст. 48 Конституції, яка закріплює право кожної особи на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, випливає, що держава в особі

компетентних органів має виконувати певні зобов'язання перед суспільством, а саме: захищати права громадян на повноцінне харчування; створити справедливую політику продовольчого забезпечення шляхом усунення дисбалансу споживання між соціальними групами та підвищення купівельної спроможності соціально незахищених верств населення, в тому числі пенсіонерів та осіб, які залежать від державного соціального забезпечення; вживати заходів для скорочення імпорту продовольства і ліквідації імпортової залежності від зарубіжних країн як щодо продовольства, так і щодо ресурсного забезпечення; забезпечувати виробництво якісної та екологічно безпечної продовольчої продукції національними товаровиробниками; правовими та економічними засобами протидіяти незаконній діяльності виробників, що виготовляють екологічно небезпечні для здоров'я людини продукти харчування та продовольство, створюють штучний продовольчий дефіцит, необґрунтовано підвищують ціни на продукти харчування, завдають шкоди довкіллю, виснажуючи природо-ресурсний потенціал у процесі виробничо-господарської діяльності тощо.

У ст. 50 Конституції України також закріплено право громадян на вільний доступ до інформації про якість харчових продуктів. Таким чином, на державу покладається обов'язок недопущення настання продовольчої кризи та голоду і відповідальність перед громадянами за результати проведених заходів у сфері забезпечення та гарантування продовольчої безпеки.

Правові засади гарантування продовольчої безпеки набувають подальшого розвитку в галузевому аграрному законодавстві України, зокрема у **Законах України**: від 21 червня 2018 р. «Про національну безпеку України»; від 24 січня 1997 р. «Про державний матеріальний резерв»; від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»; від 06 грудня 2018 р. «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів»; від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України»; від 18 жовтня 2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року»; від 14 вересня 2006 р. «Про дитяче харчування»; від 2 березня 1995 р. «Про пестициди та агрохімікати», від 5 грудня 1991 р. «Про захист прав споживачів», від 17 травня 2001 р. «Про стандартизацію», від

14 січня 2000 р. «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції», від 6 лютого 2003 р. «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них», від 24 червня 2004 р. «Про молоко та молочні продукти»; від 4 липня 2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні»; від 22 лютого 2000 р. «Про бджільництво», від 26 грудня 2002 р. «Про аквакультуру» та ін.;

Указах Президента України – від 30 вересня 2019 р. «Про Цілі сталого розвитку України на періоду до 2030р.»;

постановах і розпорядженнях Кабінету Міністрів України – постанові Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. «Деякі питання продовольчої безпеки», від 17.02.21р., якою затверджено положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України; розпорядженнях Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. «Про схвалення Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення»; від 17 жовтня 2013 р. «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» та ін.;

наказах міністерств - наказі Міністерства охорони здоров'я України від 03 вересня 2017 р. «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії», від 13 грудня 2010 р. «Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту ГМО»; наказі Міністерства економіки України від 18 грудня 2009 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів»; наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28 грудня 2018 р. «Про затвердження Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу» тощо.

Забезпечення продовольчої безпеки шляхом створення сприятливих економічних, політичних, організаційних, а також правових умов здійснення сільськогосподарського виробництва проголошено однією із стратегічних цілей аграрної політики України. Це положення закріплено у ст. 2 Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р.

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. у п. 2.13 ст. 2 закріплює визначення продовольчої безпеки. Її визначено як захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. Вбачається, що закріплене у Законі визначення продовольчої безпеки є необґрунтовано вузьким. Адже, продовольча безпека – це не лише забезпечення населення держави необхідною кількістю продуктів харчування, наповнення з цією метою державних резервів, створення страхових і стабілізаційних фондів, це ще й гарантування якості таких продуктів, їх безпечності для споживачів – населення держави.

Суттєвого значення для гарантування продовольчої безпеки нашої держави набувають нормативно-правові акти, що регламентують відносини у сфері забезпечення виробництва якісної і безпечної сільськогосподарської продукції. Це Закони України від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», від 06 грудня 2018 р. «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», від 14 січня 2000 р. «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції», від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», від 12 травня 1991 р. «Про захист прав споживачів» та ін.

Так, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками) та споживачами харчових продуктів і визначає правовий порядок забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, що виробляються, знаходяться в обігу, імпортуються, експортуються. А Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» визначає, яку продукцію слід відносити до неякісної та небезпечної та якою має бути її подальша доля. В загальному, така продукція відповідно до

Закону має бути вилучена з обігу і щодо неї має бути застосовано одну з декількох процедур: переробка, утилізація, знищення або у визначених випадках подальше використання.

Відносини з виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, що в тому числі спрямовано й на гарантування продовольчої безпеки України, регламентуються низкою Законів України та підзаконних нормативно-правових актів. Серед перших слід назвати наступні Закони: «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 р., «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 р., «Про насіння та садивний матеріал» від 26 грудня 2002 р., «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 р., «Про рибу, інші живі водні ресурси та харчову продукцію з них» від 6 лютого 2003 р., «Про аквакультуру» від 18 вересня 2012 р. та ін.

Непересічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки України мають норми щодо накопичення державою різних видів матеріальних ресурсів, передусім продовольчих. Так, згідно зі ст. 1 Закону України від 24 січня 1997 р. «Про державний матеріальний резерв» державний резерв є особливим державним запасом матеріальних цінностей, призначених для використання в цілях і в порядку, передбачених цим Законом. До складу державного резерву, окрім іншого, входять запаси сировинних, матеріально-технічних і продовольчих ресурсів для забезпечення стратегічних потреб держави. При цьому відносини у сфері формування державного продовольчого резерву перебувають у сфері регулювання не приватного, характерного для ринкових відносин, а публічного права.

Державний продовольчий резерв покликаний виконувати одночасно декілька функцій:

1) забезпечувальну функцію – його існування має гарантувати забезпечення держави та її населення необхідною кількістю продовольства;

2) регулятивну функцію – виступає важелем підтримки рівноваги попиту та пропозиції і регулювання цін на організованому аграрному ринку.

Гарантування продовольчої безпеки проголошено однією із стратегічних цілей розвитку аграрного сектору і у Стратегії роз-

витку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. У цьому документі зазначається, що крім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним доступним продовольством, аграрний сектор спроможний на вагомий внесок у розв'язанні світової проблеми голоду. При цьому до пріоритетних напрямів досягнення такої стратегічної цілі як забезпечення продовольчої безпеки у названій Стратегії віднесено: формування стратегічних продовольчих запасів держави; збільшення обсягів виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції з урахуванням вимог до забезпечення продовольчої безпеки держави та можливості реалізації її експортного потенціалу; забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, дотримання вимог до їх виробництва у результаті удосконалення системи сертифікації виробництва і стандартизації, впровадження на усіх підприємствах переробної та харчової промисловості систем управління якістю та безпечністю харчових продуктів, створення мережі лабораторій для визначення рівня якості сільськогосподарської продукції; створення системи логістики, забійних пунктів живої худоби та птиці, інших складових ринкової інфраструктури для особистих селянських та середніх господарств; проведення моніторингу та прогнозування ринку сільськогосподарської продукції, реагування на ринкові ризики. Отже, як вбачається, держава планує забезпечити досягнення такого рівня продовольчої безпеки, за якого можливою стає не тільки реалізація принципу самозабезпечення продовольством власного населення (у Стратегії планується забезпечити пропонування основних видів сільськогосподарської продукції – зерна, молока, м'яса, цукру, яєць, олії соняшникової, овочів – на рівні не менше як 80% попиту внутрішнього ринку), але й реалізація експортного потенціалу вітчизняного сільського господарства.

Одним із ключових завдань державної аграрної політики є також проблема оцінювання та оптимізації стану продовольчої безпеки є. Протягом останніх років ці питання опинилися у центрі уваги органів державної влади. Так, постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 р. було затверджено Методику визначення основних інди-

каторів продовольчої безпеки держави. Відповідно до положень цього нормативно-правового акту основними індикаторами, що характеризують стан продовольчої безпеки в Україні, є: добова енергетична цінність споживання (калорійність), забезпечення раціону людини основними видами продуктів харчування, достатність запасів зерна у державних ресурсах, фізична та економічна доступність продуктів, якість і безпечність харчової продукції, диференціація вартості харчування за соціальними групами, ємність і стійкість внутрішнього ринку окремих продуктів, продовольча незалежність за окремим продуктом, рівень розвитку агропродовольчої сфери. Саме ці показники можуть бути виміряні, і на цій основі стає можливим їх досить просте застосування в управлінні процесами забезпечення продовольчої безпеки. Вважаємо, що наведені підзаконні нормативно-правові акти також відображають важливі аспекти сучасної державної аграрної політики України у сфері гарантування продовольчої безпеки.

При цьому слід вважати суттєвим недоліком недосконалість чинного аграрного законодавства у сфері правової регламентації продовольчої безпеки. Положення Конституції України та вказаних вище аграрно-правових законів виступають лише підґрунтям, необхідною базою для правового забезпечення продовольчої безпеки нашої держави. На сьогодні особливої значущості набувають питання спеціальної правової регламентації відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Вкрай актуалізувалася проблема необхідності розробки й прийняття спеціального закону «Про продовольчу безпеку». У цьому законі, по-перше, слід навести дефініції основних категорій і понять, таких як продовольча безпека, продовольча незалежність, продовольча криза, необхідний рівень виробництва продуктів харчування, життєво важливі продукти харчування та ін. По-друге, надати перелік внутрішніх й зовнішніх загроз національній продовольчій безпеці, встановити порядок їх моніторингу і прогнозування. По-третє, закріпити систему якісних критеріїв і кількісних показників такої безпеки, в тому числі критичних («порогових») значень останніх. Слід зазначити, що міжнародна статистика використовує два кількісних порогових критерії, що визначають мінімальний рівень продовольчої безпеки, а саме: 1) енергетична цінність добового раціону харчування людини має

бути не нижчою за 2,5 тис. ккал; 2) витрати на продовольчі потреби мають не перевищувати 60% сімейного бюджету. Вбачається доцільним дані критерії закріпити і в національному законодавстві при розробці закону України «Про продовольчу безпеку». По-четверте, регламентувати форми і механізми протидії загрозам національної продовольчої безпеки з визначенням можливих інструментів державної підтримки вітчизняних товаровиробників та захисту внутрішнього продовольчого ринку. Дана точка зору вбачається доцільною й перспективною. Тут можна звернутися до позитивного досвіду інших країн. Так, наприклад, у США в 1985 році було прийнято спеціальний закон «Про продовольчу безпеку США», який разом із законами «Про поліпшення продовольчої безпеки» (1986 р.) і «Про сільськогосподарську політику» (1990 р.) створив єдину правову базу з питань забезпечення продовольчої безпеки США та визначення внутрішньої та зовнішньої політики у цій сфері.

Пропонований закон має заповнити існуючу прогалину у чинному законодавстві, пов'язану із комплексним законодавчим забезпеченням виробництва, зберігання, реалізації і розподілу продовольства. Він також повинен визначити функції та компетенцію органів державної влади щодо забезпечення продовольчої безпеки держави та її громадян. Слід зазначити, що необхідність розроблення законопроекту та в подальшому прийняття вказаного закону усвідомлюється не лише науковцями, а й органами державної влади. Свідченням цього є накази Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про створення робочих груп з розробки законопроектів» різних років, якими неодноразово передбачалося створення робочих груп з розроблення проектів нормативно-правових актів щодо сільського господарства та реформування земельних відносин в Україні. Зокрема, було створено й робочу групу з розроблення проекту закону України «Про продовольчу безпеку України».

Прийняття спеціального закону надасть відносинам у сфері забезпечення продовольчої безпеки більшої стабільності, а правовому регулюванню – ефективності, безумовно за наявності механізму реалізації норм цього закону на практиці. Адже, як відомо, будь-яке суб'єктивне право являє собою соціальну цінність лише тією мірою, якою його можна реалізовувати, тобто скористатися нада-

ними цим суб'єктивним правом можливостями для задоволення потреб суб'єкта. Необхідною умовою забезпечення продовольчої безпеки є також ефективне функціонування й сталий розвиток аграрного сектора економіки України. Це сприятиме забезпеченості населення якісними й безпечними продуктами харчування на необхідному рівні, надасть можливість аграрному сектору адекватно реагувати на кон'юнктуру продовольчого ринку, підвищити конкурентоспроможність аграрної продукції національних виробників та реалізувати експортний потенціал.

Основні засади міжнародно-правового регулювання продовольчої безпеки

Згідно з Римською декларацією про всесвітню продовольчу безпеку, кожна держава повинна забезпечити право людини на повноцінне харчування. В цьому документі зазначені такі компоненти продовольчої безпеки: фізична і економічна доступність, продовольча незалежність, надійність відносно сезонних і погодних коливань та стійкість зростання виробництва.

Світовою спільнотою створено відповідні міжнародні організації, які опікуються вказаними проблемами на міжнародному рівні. До їх системи належать наступні інституції:

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ);

Комісія з Кодексу Аліментаріус;

Міжнародне епізоотичне бюро (МЕБ);

Міжнародна продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО);

Міжнародний валютний фонд (МВФ);

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР);

Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР)
та ін.

Згідно прогнозів, підготовлених Всесвітнім банком, навіть за сприятливих тенденцій розвитку сільського господарства у світі дефіцит зерна може скласти 526 млн. т, м'яса – 40 млн. т, морепродуктів – 68 млн.т. Для вирішення проблеми забезпечення продуктами харчування у період 2000–2030 рр. треба підвищити виробництво зерна на 50 %, м'яса – на 85 %, що є дуже складним завданням для будь-якої держави.

Питання про створення системи міжнародної продовольчої безпеки (МПБ) виникло на початку 70-х років ХХ століття під час світової зернової кризи, коли світ зіштовхнувся з гострою нестачею продовольчих ресурсів і необхідністю запобігання подібних ситуацій у майбутньому.

Саме тому у 1974 р. на Всесвітній продовольчій конференції¹ було ухвалено рішення про створення системи міжнародної продовольчої безпеки (МПБ), що передбачає:

- організацію системи раннього попередження нестачі продовольства;
- створення національних запасів продовольства, що корелюються на міжнародному рівні;
- надання продовольчої допомоги аграрно нерозвиненим країнам;
- збільшення частки країн, що розвиваються, в сфері міжнародної торгівлі сільськогосподарськими продуктами.

Всесвітня Продовольча Рада і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) на початку 80-х років ХХ століття на своїх сесіях розробили та прийняли концепцію МПБ, що передбачала реалізацію наступних елементів:

- прийняття Конвенції про надання продовольчої допомоги і Міжнародної угоди про торгівлю пшеницею (які і були прийняті у 1986 році);
- створення в країнах, що розвиваються, аграрної інфраструктури для зберігання й транспортування продовольства;
- впровадження спеціального механізму для фінансування імпорту країн, що розвиваються;
- забезпечення щорічного поповнення міжнародного надзвичайного продовольчого резерву на 500 тис.т.;
- розвиток Світової продовольчої програми;
- досягнення домовленості про систему заходів у випадку непередбаченої продовольчої кризи;

¹ На Всесвітній продовольчій конференції, що відбулась у Римі (1974 р.), зазначалося, що кількість тих, хто голодує, недоїдає, збільшується. Вона досягла 550 млн осіб. Ураховуючи таку ситуацію, Конференція закликала заснувати Всесвітню продовольчу Раду (ВПР).

- вживання заходів по досягненню стабільності ринку продовольства й забезпеченню до нього доступу держав, що розвиваються.

Отже, світова продовольча безпека стала першорядною метою світового співтовариства і низки впливових міжнародних економічних і неурядових організацій. У вирішенні цієї актуальної проблеми в останні роки активну роль відіграють різні міжнародні фінансові інститути й організації, зокрема МБРР, МВФ та ін.

Протягом останніх десятиріч питання, пов'язані із вирішенням проблем голоду, правом на харчування і продовольчої безпеки, стали предметом опікування різних міжнародних організацій.

В “Декларації тисячоліття” Організації Об'єднаних Націй, проголошеної на Генеральній Ассамблеї ООН у 2000 р, а потім у 2001 р. у “Цілях розвитку тисячоліття”, мета забезпечення продовольчої безпеки людства поставлена на перше місце. В 2015 р. ООН прийняла резолюцію “Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030р.”, де було визначено 17 глобальних цілей сталого розвитку світу. Серед останніх виділено такі, як ліквідація голоду у світі, забезпечення продовольчої безпеки та покращення харчування, а також сприяння сталому розвитку сільського господарства.

Протягом багатьох років Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) поширює свою концепцію “нульового голоду” для різних регіонів світу. Забезпечення продовольчої безпеки також виступає однією із цілей Спільної аграрної політики ЄС.

З 2016 р. працює Глобальна мережа по боротьбі з продовольчими кризами, організованими ФАО, ЄС та Всесвітньою продовольчою програмою ООН. Роки з 2016 по 2025 оголошені Декадою дій ООН з харчування (Декада харчування).

Адже на сьогодні кількість людей у світі, які страждають від голоду чи від нестачі продовольства, становить близько 1 млрд. Серед причин глобальної продовольчої кризи слід назвати наступні:

- зростання чисельності населення нашої планети;
- збільшення середньої тривалості життя населення;
- урбанізація;
- зміна клімату, глобальне потепління та зменшення біологічного різноманіття;

- збільшення обсягів вирощування сільськогосподарських культур для виробництва біопалива та в інших промислових цілях;
- скорочення сільськогосподарських угідь, стан агросфери;
- епідеміологічна ситуація, пов'язана із поширенням хвороби COVID-19 та інші.

Розробка конкретних заходів щодо здійснення МПБ виявила принципові розходження в підходах до розв'язання цієї проблеми в різних державах. В цілому можна виділити наступні **продовольчі стратегії**:

- а) глобальну (в рамках світової спільноти),
- б) регіональну (в рамках певних регіональних організацій і утворень, приміром ЄС),
- в) національні (в межах окремих держав).

У більшості національних продовольчих стратегій першорядну увагу приділено проблемам виробництва й збуту продовольства. Важливим фактором зниження продовольчого дефіциту при зменшенні голоду є формування стабільних внутрішніх поставок продовольства. Постачання продовольства населенню тієї або іншої країни залежить, насамперед, від запасів продовольства, обсягів його внутрішнього виробництва, імпорту й експорту. Тому на практиці в ряді країн створюються національні запаси продовольства, які використовуються для стабілізації, як цін, так й очікуваного попиту всередині держави. Важливим аспектом продовольчої безпеки і вирішення проблеми задоволення потреб у продовольстві є реалізація державних програм реального доступу до продуктів харчування. Визнаючи важливість таких програм, уряди різних держав здійснюють проекти щодо продовольчого субсидування, особливо для малозабезпечених верств населення.

Аналіз світової продовольчої безпеки вимагає ретельного вивчення проблем, пов'язаних із підтримкою або збільшенням рівня сільськогосподарського виробництва. Основними серед них є: чисельність населення, земельний банк для виробництва продуктів харчування, родючість земель і стан агросфери. Сьогодні не викликає сумніву факт, що відбувається деградація сільськогосподарських угідь, пасовищ і високоякісної орної землі як з огляду на зміну клімату та процеси спустелення, урбанізації, так і через надмірно виснажливе їх використання у процесі сільськогосподарського ви-

робництва. За оцінками, зробленими у рамках Програми ООН з навколишнього середовища, 84% природних пасовищ, на які припадає 90% світових посушливих земель, перебуває в середній стадії деградації. Майже 18 млн. га світових посушливих земель деградували настільки, що їх вже економічно не вигідно відновлювати.

Міжнародно-правове регулювання продовольчої безпеки у рамках ООН та її спеціалізованих установ

Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) заснована в 1945 р. До її складу входить 169 держав. Україна є членом ФАО з 2003р., а 8 лютого 2021 р. увійшла до складу Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН.

Метою діяльності ФАО є ліквідація голоду й поліпшення харчування, розвиток сільського господарства в країнах третього світу. ФАО надає технічне сприяння і продовольчу допомогу, а також складає прогнози та збирає статистичні дані з питань розвитку світового сільського господарства.

Діяльність ФАО у вирішенні проблеми забезпечення світової продовольчої безпеки здійснюється шляхом :

- розробки й здійснення програм допомоги країнам з низьким рівнем доходу, що відчувають дефіцит продовольства; надання допомоги країнам у складанні програм продовольчої безпеки;
- надання консультацій урядам з питань політики й планування в галузі сільського господарства;
- аналізу та поширення інформації про сільське господарство й продовольчу ситуацію в світі;
- обговорення на міжурядовому рівні проблем продовольства й сільського господарства, сприяння встановленню партнерських зв'язків з мобілізації ресурсів.

Особлива увага надається раціональному використанню природних ресурсів - земельних, водних, лісових, біологічних тощо. Йдеться про заходи протидії ерозії, засоленню й заболоченню ґрунтів; ефективне використання зрошувальних систем; збереження генетичного фонду біоресурсів, насамперед лісів і риби. Розробляються й реалізуються програми інвестицій у сільське господарство. При цьому допомога ФАО спрямована переважно на країни, що розвиваються.

Діяльність ФАО здійснюється в двох напрямках:

- програми, спрямовані на організацію консультацій та послуг членам організації, що фінансуються ФАО;
- програми на місцях, що фінансуються національними трасовими фондами, ПРООН (програма розвитку ООН по наданню безкоштовної та неполітизованої допомоги державам-членам в галузі розвитку) і ФАО, забезпечують надання допомоги урядам і сільському населенню.

Всесвітня продовольча програма (ВПП) є організаційним елементом системи ООН. Була заснована в 1962 р. як центральна міжнародна організація щодо розподілу продовольчої допомоги. У своїй діяльності ВПП співпрацює з ФАО.

Головна мета Програми - надання продовольчої допомоги країнам, які мають низький економічний рівень розвитку або потерпали від стихійного лиха. Допомога ВПП реалізується через уряди країн, до яких вона спрямовується. Фінансування ВПП здійснюється переважно за рахунок країн-донорів, які надають або грошові кошти, або продовольчі товари. Для того, щоб допомога була стабільною, при ВПП засновано **Міжнародний надзвичайний продовольчий резерв**, який контролює необхідні запаси продовольства; ці запаси зберігаються в країнах-донорах і в разі потреби негайно надходять у розпорядження ВПП.

ВПП впливає на формування цін світового продовольчого ринку. Якщо ціни на зерно дуже високі, а зерна не вистачає, ВПП із резервних запасів продає його на ринку за нижчими цінами.

Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР)

– багатостороння фінансова установа, створена у 1977 р. Головна мета - подолання голоду й злиденності в країнах що розвиваються. Членами МФСР є 158 держав, що поділяються на три категорії: категорія А, В (країни-донори), С (одержувачі допомоги).

Функції МФСР:

- надавати позики і кредити на пільгових умовах для здійснення проектів і програм з удосконалення виробництва продовольства в країнах-членах (меліорація, переробка продукції, зберігання і збут, підготовка кадрів);

- фінансувати розвиток сільських районів і населених пунктів;

- надавати фінансову допомогу дрібним фермерам і безземельним селянам у країнах, що розвиваються.

МФСР фінансує проекти й програми, спрямовані на прискорення розвитку сільського господарства, вирішення продовольчої проблеми у країнах, що розвиваються. Співпрацює із Всесвітнім банком, регіональними банками розвитку та іншими кредитно-фінансовими установами. Надає позики на пільгових і звичайних умовах. Пільгові позики безпроцентні, з 50-річним строком погашення, причому початок погашення - через 10 років.

Міжнародно-правове регулювання продовольчої безпеки в рамках Світової організації торгівлі

Торгівля, у тому числі міжнародна, відіграє важливу роль у забезпеченні як загального розвитку будь-якої країни, так і у вирішенні галузевих завдань. Державна аграрна політика спрямована на забезпечення продовольчої безпеки шляхом виконання аграрним сектором економіки завдання з виробництва с/г продукції рослинного і тваринного походження і подальшої її реалізації. Результати торгівельної діяльності впливають на доходи і зайнятість населення, міжнародна торгівля забезпечує обмін продовольством між країнами, які мають надлишки товарів для експорту, і країнами, в яких продовольчих товарів недостатньо для задоволення їх внутрішніх потреб. Таким чином, торгівля має безпосереднє відношення до продовольчої безпеки будь-якої країни, адже вона забезпечує наявність продовольства, його достатність і стабільність поставок.

Світова організація торгівлі – це міжнародна організація, метою якої є розробка системи правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням. Виробництво та торгівля сільськогосподарськими і продовольчими товарами регулюється в державах – членах СОТ такими угодами:

1. Угода СОТ «Про технічні бар'єри в торгівлі»;
2. Угода СОТ «Про санітарні та фітосанітарні заходи»;
3. Угода СОТ «Про сільське господарство».

Кодекс Аліментаріус (Codex Alimentarius)

Стародавні письменні джерела засвідчують, що ще здавна влада приділяла увагу визначенню правил, які б захищали споживачів від недобросовісних продавців. Приміром, в давньоєгипетських

папірусах описуються способи для визначення правильної ваги зерна та вимоги до маркування деяких харчових продуктів. Певні вимоги висувалися до якості окремих видів харчової продукції і в середньовічній Європі (ковбаса, сир, масло). Отже, питання якості харчової продукції у всі часи належали до актуальних.

Проте різноманітність харчових стандартів, які були сформовані в результаті незалежної розробки нормативних актів про продовольчу продукцію у різних правопорядках і державах, логічно призводить до виникнення торгових бар'єрів. У відповідь на появу таких бар'єрів торгові асоціації почали вимагати від урядів країн уніфікувати продовольчі стандарти, щоб створити умови для торгівлі безпечними та якісними харчовими продуктами.

У 1960 р. ФАО узагальнила думку про необхідність міжнародної угоди з мінімальних продовольчих стандартів та суміжних питань (маркування, методи аналізу), яка може стати важливим засобом охорони здоров'я споживачів, забезпечення якості продуктів та ліквідації торговельних бар'єрів в умовах європейського ринку.

У 1961 р. Конференція ФАО прийняла резолюцію про створення **Комісії Кодексу Аліментаріус**, а у 1963 р. було прийнято її статут, який дозволяє Комісії діяти в якості органу ООН (ФАО/ВООЗ).

Статут зобов'язує ККА розробляти міжнародні продовольчі стандарти для захисту здоров'я споживачів і забезпечення добросовісності у торгівлі харчовими продуктами. Право на членство в Комісії відкрите для всіх членів ФАО і ВООЗ. До її складу входить 188 членів, що становить понад 99% населення світу.

Стандарти та тексти Кодексу є науковообґрунтованими, носять рекомендаційний характер. Проте на Генеральній Ассамблеї ООН було зазначено, що урядам держав за можливості слід надавати стандартам Кодексу юридичної сили.

ФАО та ВООЗ визнають, що нормативно-правова база в галузі харчових продуктів повинна враховувати міжнародні стандарти Кодексу. Угоди СОТ (СФСЗ, ТБТ) офіційно визнали міжнародні стандарти Кодексу в якості орієнтирів для полегшення міжнародної торгівлі. Отже, стандарти Кодексу Аліментаріус стали частиною правової системи, що полегшують міжнародну торгівлю, попереджають та допомагають у врегулюванні торговельних спорів у СОТ.

Кодекс Аліментариус включає понад 200 стандартів харчових продуктів. Вони поділяються на:

а) загальні стандарти – стосуються гігієни харчових продуктів, санітарних правил, маркування, харчових добавок, змісту поживних речовин, залишків ветеринарних препаратів та пестицидів;

б) конкретні стандарти – стосуються окремих продуктів або їх груп (молоко та молочні продукти, жири, м'ясо, риба, заморожені фрукти, фруктові соки). Враховуючи зв'язок між здоров'ям тварин та безпечністю харчових продуктів, стандарти поширюються також й на умови утримання тварин, їх відгодівлю, випас, лікування.

Стратегічно важливим завданням Кодексу Аліментариус на перспективу є вдосконалення стандартів з урахуванням нових проблем, пов'язаних зі зміною клімату, появою нових технологій та нових патогенів, фальсифікацією харчових продуктів тощо.

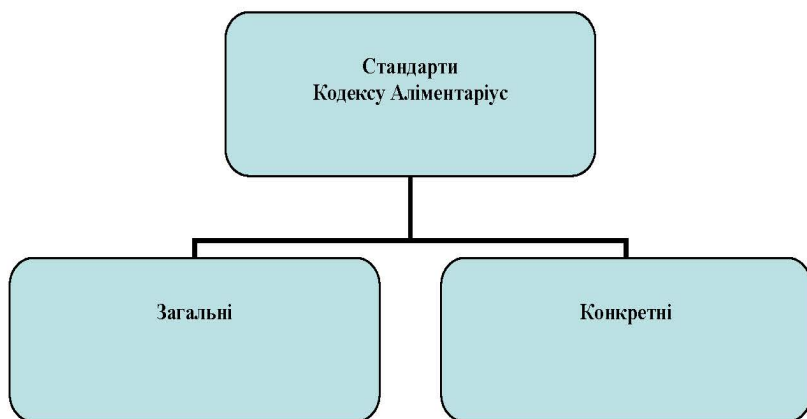

Схема 4

Рекомендована література:

1. Курило В. Забезпечення продовольчої безпеки як принцип державного управління аграрним сектором економіки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 7. С. 79–80.

2. Духневич А. В. Світова організація торгівлі (СОТ) – основа правової системи міжнародної торгівлі. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 3. С. 1–5.

3. Панченко В.В. Проблеми організаційно-правового забезпечення продовольчої безпеки у зарубіжних країнах // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін. / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х.: Право, 2013. 326 с.

4. Полюхович Л.І. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації в Україні у контексті вимог СОТ: моногр. К: Вид-ць О.М.Ешке, 2014. 208 с.

Тема 4.

Поняття та система інституційно-функціонального забезпечення продовольчої безпеки

Контрольні питання:

1. Поняття інституційно-функціонального регулювання забезпечення продовольчої безпеки. Класифікація інституцій забезпечення продовольчої безпеки.
2. Система та повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування у сфері регулювання відносин щодо забезпечення продовольчої безпеки України.
3. Правові форми державної підтримки аграрних товаровиробників як засобу забезпечення продовольчої безпеки.

Гарантування продовольчої безпеки держави потребує відповідної інституційної основи, яка дозволяє створювати необхідні інструменти та механізми державної аграрної політики, формувати стратегії продовольчої безпеки і способи їх реалізації, забезпечувати узгодженість дій суб'єктів даної системи, визначення їх повноважень, координацію їх дій під час здійснення практичних заходів, визначення джерел фінансування та ін. Це зумовлює необхідність створення організаційно-інституційного середовища, адекватного ринковим умовам господарювання. Саме інституційно-функціональне забезпечення дозволяє впровадити нормативно-правові вимоги у систему відносин із забезпечення продовольчої безпеки і реалізувати їх.

Інституційно-функціональне забезпечення продовольчої безпеки - це законодавчо врегульована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування щодо реалізації ними своїх функцій та повноважень у сфері державного регулювання відносин із забезпечення продовольчої безпеки.

Інституційна основа продовольчої безпеки являє собою багаторівневу систему яка складається із:

- ***загальнодержавного рівня***,
- ***регіонального рівня*** (органи місцевого самоврядування),

- **мікрорівня** (сільськогосподарські і переробні підприємства, підприємства харчової промисловості і торгівлі, домогосподарства).

**Інституційно-функціональне забезпечення
продовольчої безпеки**

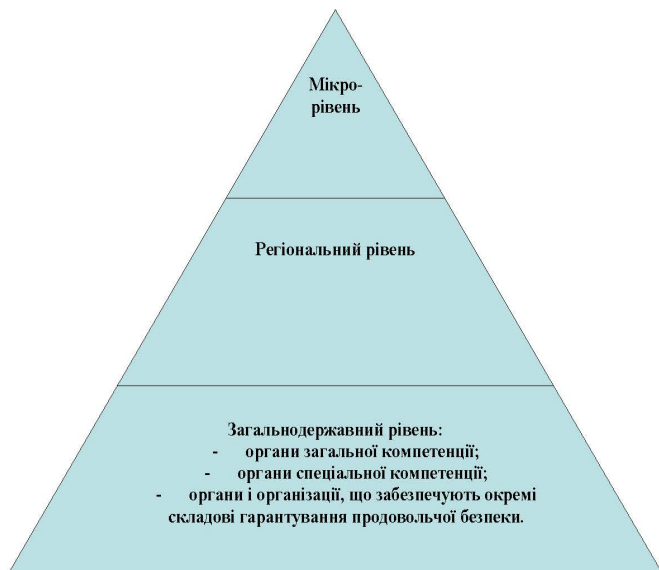

Схема 5

Реалізацію державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки здійснює система органів законодавчої, виконавчої, судової влади, а також органи місцевого самоврядування. Залежно від рівня й обсягу повноважень інституції у сфері забезпечення продовольчої безпеки поділяються на:

- **органи загальної компетенції** (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації тощо);

- *органи спеціальної (галузевої) компетенції* (Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України тощо);

- *компетентні органи та організації, що забезпечують окремі складові гарантування продовольчої безпеки* (Аграрний фонд, Держрезерв, ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України», Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та ін.).

Система державних органів забезпечення продовольчої безпеки та їх повноваження.

Органи загальної компетенції.

На загальнодержавному рівні гарантом продовольчої безпеки є Верховна Рада, Кабінет Міністрів України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, центральні органи виконавчої влади, відповідальні за формування і реалізацію державної політики в галузі сільського господарства, охорони здоров'я, соціальної політики.

Основні повноваження Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України, центральних органів виконавчої влади, обласних державних адміністрацій, Київської міської ради, а також сільських, селищних, міських рад у цій сфері закріплені у Конституції України та інших законодавчих актах.

Повноваження **Верховної Ради України** визначено Розділом 4 Конституції України. Верховна Рада України відповідно до ст. 75 Конституції виступає єдиним законодавчим органом, який в межах повноважень, визначених Конституцією й законами України:

а) визначає засади внутрішньої і зовнішньої державної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки;

б) формує законодавчу базу й затверджує правові акти міжнародного характеру у цій сфері;

в) здійснює правове регулювання експорту та імпорту продовольства;

г) затверджує Державний бюджет України і зміни до нього, контролює його виконання;

д) затверджує загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля та ін.

Відповідно до ст. 102 Конституції України **Президент України** є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Він також виступає Головою Ради національної безпеки і оборони України і здійснює загальне керівництво щодо забезпечення продовольчої безпеки. Саме Президент підписує закони, прийняті Верховною Радою України, а також має право вето щодо прийнятих законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади відповідно до ст. 113 Конституції забезпечує:

- державний суверенітет та економічну самостійність України;
- здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, зокрема проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, аграрної політики, політики у сферах охорони здоров'я, розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку;

- вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

- рівні умови для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

- розробку і здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;

- контроль за додержанням законодавства органами виконавчої влади, їх посадовими особами, а також органами місцевого самоврядування з питання виконання ними повноважень, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки і продовольчої незалежності країни, розвиток сільських територій тощо.

Органом державної влади, який координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки (у тому числі і продовольчої), в мирний час, а також в умовах воєнного або надзвичайного стану, в кризових ситуаціях є **Рада національної безпеки і оборони України**. Базовим нормативно-правовим актом, що визначає його функції і компетенцію є спеціальний Закон України від 05 березня 1998 р. “Про Раду національної безпеки і оборони України”. Відповідно до його положень на Раду у сфері забезпечення продовольчої безпеки покладені такі повноваження, як:

- визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів до напрямів забезпечення продовольчої безпеки;
- розроблення проектів нормативно-правових актів з відповідних питань;
- удосконалення системи забезпечення продовольчої безпеки;
- здійснення координації та контролю діяльності органів виконавчої влади з організації захисту населення, забезпечення його життєдіяльності, охорони життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів.

Органи спеціальної (галузевої) компетенції.

Правове становище **Міністерства аграрної політики та продовольства України** регламентується Постановою КМУ від 17 лютого 2021 р. «Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади», якою затверджено Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України. Відповідно до даного Положення, Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. При цьому Мінагрополітики є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику, державну політику у сферах сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави.

Основними завданнями Мінагрополітики є забезпечення:

- формування та реалізації державної аграрної політики, державної політики у сферах сільського господарства та з питань

продовольчої безпеки держави, охорони прав на сорти рослин, тваринництва, рослинництва, розвитку сільських територій, садівництва, виноградарства, виноробства, хмелярства, харчової і переробної промисловості, технічної політики у сфері агропромислового комплексу та машинобудування для АПК, сільського розвитку, розвитку фермерства, сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарської дорадчої діяльності, моніторингу та родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, на сінництва та розсадництва;

- формування та реалізацію державної політики у сферах рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства, у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів;

- формування та державної політики у сферах національної інфраструктури геопросторових даних та нагляду (контролю) у системі інженерно-технічного забезпечення та інноваційного розвитку агропромислового комплексу;

- формування та реалізацію державної політики у сфері меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем;

- формування та реалізація державної політики у сфері агропромислового комплексу та сільського розвитку, зокрема розвитку фермерських господарств, сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарської дорадчої діяльності.

У сфері забезпечення продовольчої безпеки Мінагрополітики відповідно до покладених на нього завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку вносить їх на розгляд Президента України та Кабінету Міністрів України;

2) розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів з питань забезпечення продовольчої безпеки;

3) готує у межах повноважень, передбачених законом, зауваження і пропозиції до прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентіві України;

4) проводить аналіз діяльності сфер агропромислового виробництва, визначає пріоритети, стратегію та прогнозує їх розвиток;

5) здійснює методологічне забезпечення та складає загальнодержавні баланси попиту і пропонування основних видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки; координує роботу із складення міжрегіональних балансів попиту і пропонування основних видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, проводить їх моніторинг;

6) здійснює розрахунок та проводить моніторинг індикаторів продовольчої безпеки;

7) забезпечує державну підтримку суб'єктів господарювання в агропромисловому комплексі, зокрема фермерських господарств, сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарської дорадчої діяльності, вносить відомості про виробників сільськогосподарської продукції до Державного аграрного реєстру;

8) здійснює заходи щодо економічного стимулювання виробників харчової продукції, задоволення потреб населення у продуктах харчування та насичення продовольчого ринку харчовими продуктами;

9) розробляє і здійснює заходи щодо розвитку інфраструктури аграрного та продовольчого ринку,

10) забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, проведення моніторингу аграрного та продовольчого ринку;

11) забезпечує здійснення заходів, спрямованих на інноваційно-інвестиційний розвиток сфер агропромислового виробництва, сприяє реалізації інвестиційних проектів в аграрному секторі та ін.

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2019 р. вирішує стратегічні питання формування державної політики у сфері міжнародної торгівлі, зовнішньоекономічних зв'язків та евро-

пейської інтеграції, безпечності та якості продовольства, розвитку сільських територій, захисту прав споживачів, цінового регулювання і контролю, технічного регулювання у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини) (у тому числі вимоги до маркування, етикетування, позначень, пакування продукції харчової та переробної промисловості, органічної продукції (сировини); метрологічної діяльності, публічних закупівель. У переліку завдань Міністерства щодо гарантування продовольчої безпеки – моніторинг за станом продовольчої безпеки та балансом попиту і пропозиції основних видів продовольства.

Міністерство охорони здоров'я України відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. координує роботу органів виконавчої влади з питань безпечності та якості продовольства; затверджує переліки продуктів харчування, споживання яких має високий і низький ризик для здоров'я людей. У контексті забезпечення продовольчої безпеки міністерство обґрунтовує оптимальні норми споживання продовольства, затверджує обов'язкові параметри безпечності продуктів харчування та інших об'єктів санітарних заходів, вимоги до якості продуктів харчування, формує правила їх виробництва з метою захисту здоров'я населення.

Компетентні органи та організації, що контролюють і відповідають за окремі складові гарантування продовольчої безпеки представлені такими інституціями, як Аграрний фонд, Державне агентство резерву України ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України», Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

Регіональний рівень інституційного забезпечення продовольчої безпеки.

Відповідно до Закону України від 05 травня 2015 р. «Про засади державної регіональної політики» державна регіональна політика – це система цілей, засобів, заходів та узгоджених між собою дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, спрямованих на забезпечення високогорівня якості життя людей на території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних,

географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування:

- реалізують державну політику у сфері продовольчої безпеки на регіональному рівні, визначають механізми формування і розподілу продовольства, стабільне продовольче забезпечення населення регіону відповідно до затверджених норм;

- реалізують державні стратегії та цільові програми продовольчої безпеки, розвитку аграрного сектора;

- координують роботу підприємств, установ та організацій у сфері продовольчої безпеки на територіальному рівні;

- розробляють регіональні стратегії та цільові програми, заходи, спрямовані на підтримання рівня регіональної продовольчої безпеки;

- відповідають за формування регіонального стратегічного продовольчого запасу. Таким чином, регіональні резерви є стабілізуючим інструментом для регіону.

На мікрорівні у забезпеченні продовольчої безпеки держави беруть участь сільськогосподарські, переробні, харчові та торгівельні підприємства, а також біржі, оптові ринки сільськогосподарської продукції, сільськогосподарські неприбуткові кооперативи, кредитні спілки, страхові компанії, виставки, ярмарки.

Фермерські та сімейні фермерські господарства, громадяни, що займаються веденням особистого селянського господарства, також беруть участь у формуванні продовольчої політики і забезпеченні продовольчої безпеки на рівні приватних осіб.

Вказані суб'єкти забезпечують продовольчу незалежність держави, фізичну й економічну доступність продовольства.

Правові форми державної підтримки аграрних товаровиробників як засобу забезпечення продовольчої безпеки

Аграрний сектор є однією з найважливіших галузей економіки, що зумовлюється винятковою значущістю продукції сільськогосподарства в життєдіяльності людини і суспільства. Для успішного функціонування цієї галузі необхідна державна підтримка.

Державна підтримка сільського господарства – це сукупність заходів економіко-правового характеру у бюджетній, кредитній, ціновій, страховій, податковій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення країни.

Аграрне законодавство характеризується наявністю значної кількості законодавчих актів, які визначають основні засади державно-правового стимулювання сільського господарства. Серед них: Закони України від 17 жовтня 1990 р. «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», від 17 січня 2001р. «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 рр.», від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України», від 9 лютого 2012 р. «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Даний законодавчий блок закріплює концептуальні засади державно-правового стимулювання аграрного виробництва, види та форми державної підтримки аграрних товаровиробників.

Так, Закон України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення та закріплює наступні види державної підтримки: фінансова (в тому числі додаткова фінансова підтримка сімейних фермерських господарств), кредитна, організаційно-регуляторна, цінова, бюджетна. Окремим чином Закон врегульовує державну підтримку:

- виробників органічної сільськогосподарської продукції,
- підтримку заходів із забезпечення контролю якості та безпеки продуктів харчування,
- підтримку виробників продукції тваринництва та ін. Ці та інші передбачені Законом заходи, безумовно, мають на меті не лише стимулювання сільськогосподарського виробництва, але й забезпечення продовольчої безпеки держави.

Страхову підтримку аграрних товаровиробників передбачено загальним Законом України від 4 жовтня 2001 р. «Про страхування» і спеціальним Законом від 9 лютого 2012 р. «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції, в порядку встановленому цим Законом. Суб'єктами відносин із страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою виступають страховики та страхувальники, вимоги до яких встановлені Законом.

Рекомендована література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 16 травня 2008 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 25. Ст. 241.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170
4. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
5. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.98 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 35. Ст. 237.
6. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України від 18 жовтня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 1. Ст. 17.
7. Про державну підтримку сільського господарства: Закон України від 24 червня 2004 року. *Урядовий кур'єр*. 2004. 29 вересня.
8. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади: постанова КМУ від 17 лютого 2021 р. *Офіц. вісник України*. 2021, № 17, стор. 223, стаття 676.

9. Про затвердження Положення про Державне агентство резерву України: постанова КМУ від 08 жовтня 2014 р. *Офіц. вісник України*. 2014 р., № 82, стор. 49, стаття 2329.

10. Быстров Г. Е. Государственное регулирование сельского хозяйства в условиях реализации аграрной реформы // *Аграрное право: учеб. для вузов / под ред. Г. Е. Быстрова, М. И. Козыря*. — 2-е изд., испр. и доп. М.: Юристъ, 1998. С. 518-527.

11. Бугера С. Державне регулювання в галузі бджільництва: необхідність, проблеми, можливості розвитку. *Право України*. 2006. № 11. С. 131—133.

12. Бугера С. І. Організаційно-правові питання розвитку державного регулювання в галузі бджільництва України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07; НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2007. 20 с.

13. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / Анатолій Дмитрович Діброва. К.: Формат, 2008. 488 .

Тема 5.

Державна і регіональна аграрна політика як основа забезпечення продовольчої безпеки

Контрольні питання:

1. Надайте визначення державної аграрної політики
2. Назвіть стратегічні цілі державної аграрної політики України
3. Проаналізуйте основні засади державної та регіональної аграрної політики в Україні

Проблема забезпечення продовольчої безпеки на сьогодні набула загальносвітового масштабу. Збільшення виробництва продуктів харчування, а також підвищення їх якості та безпечності є одним з найважливіших завдань світової економіки. Адже прогнозована продовольча криза, що зумовлюється подальшим ростом населення планети, збільшенням виробництва біопалива із сільськогосподарської сировини, природними аномаліями, що є проявами глобального потепління, вимагає здійснення відповідних заходів з метою забезпечення продовольчої безпеки нашої держави.

Одночасно проблема продовольчої безпеки займає провідне місце у національній безпеці кожної країни, оскільки є обов'язковою умовою й необхідним чинником соціальної та економічної стабільності держави. Завдяки їй досягається сталий соціально-економічний розвиток суспільства, його демографічне відтворення. Продовольча безпека є необхідним складником економічної безпеки, яка, в свою чергу, забезпечує національну безпеку держави та її незалежність.

Продовольча безпека має національні особливості, їй притаманна комплексність і перманентність. Залежно від особливостей національної продовольчої системи, періоду та досягнутого рівня її розвитку, поставлених цілей і пріоритетів, її забезпечення модифікується разом зі змінами внутрішніх і зовнішніх загроз. Одні держави досягають стану продовольчої безпеки за рахунок самозабезпечення, тобто власного виробництва необхідних обсягів продовольства, інші змушені імпортувати значну частину продо-

вольчих товарів, що не лише вимагає відповідних коштів, але й призводить до посилення їх економічної і політичної залежності від держав-постачальників продовольства. Згідно зі світовими критеріями продовольчої безпеки країни граничний рівень імпорту харчових продуктів та продовольства не повинен перевищувати 30%. В іншому разі це буде означати втрату продовольчої незалежності і безпеки держави.

В сучасних умовах державна аграрна політика виступає одним із пріоритетних складників національної політики України. Вона спрямована на розвиток й подальше ефективне функціонування такого сектору національної економіки, як сільське господарство. Пріоритетність розвитку сільського господарства України в національній економіці зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю вироблюваної сільськогосподарської продукції в життєдіяльності людини і суспільства. Адже сільське господарство – це єдиний сектор матеріального виробництва, що забезпечує населення держави продуктами харчування рослинного і тваринного походження та продовольчою сировиною, від його сталого розвитку залежить не лише вирішення продовольчої, екологічної та енергетичної проблем, але й саме існування людства. Так само гостро на даний час стоять проблеми соціального розвитку села, сільських територій вцілому, збереження селянства як одного з прошарків українського суспільства. Адже розпочата у 90-х роках і триваючі до сьогодні аграрна та земельна реформи виявили слабкі сторони сільськогосподарського виробництва, але й досі не показали своєї ефективності, так і не забезпечивши сталого розвитку сільськогосподарського виробництва й агросфери вцілому. Виходячи з цього та враховуючи членство України у СОТ, а також перспективи майбутньої євроінтеграції, значно підвищується роль держави у забезпеченні ефективного регулювання аграрного сектору економіки.

Відповідно до Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015р., аграрний сектор економіки, базовою складовою якого є сільське господарство, формує продовольчу, у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує

розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створення соціально-економічних умов сільського розвитку.

Агропромисловий комплекс створює близько 18 відсотків валової доданої вартості держави, є одним з основних бюджетоформуючих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 12 відсотків, а у товарній структурі експорту - понад третину.

Ефективність державної аграрної політики України значною мірою залежить від досконалості законодавства. Варто погодитися з А.М. Статівкою та В.Ю. Уркевичем¹ стосовно того, що сучасні проблеми функціонування сільського господарства зумовлені багатьма чинниками, серед яких визначальне місце посідає недосконале правове регулювання аграрних відносин. Адже до сьогодні в Україні не існує нормативного акта, який комплексно унормовував би всю сукупність аграрних відносин, – земельних, майнових, трудових, управлінських та інших, що виникають при виробництві харчових продуктів і сільськогосподарської сировини, в тому числі відносин у сфері державної аграрної політики. У зв'язку із цим питання упорядкування й удосконалення аграрного законодавства у цій сфері набувають особливої актуальності.

Навіть в умовах ринкових відносин лише держава здатна забезпечити національні інтереси в агросфері, гарантування продовольчої безпеки країни, створення умов для стійкого нарощування обсягів конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, здійснення соціального захисту селян та прав аграрних товаровиробників.

Державна аграрна політика являє собою комплекс правових, організаційно-управлінських, наукових, соціально-економічних, кадрових та інших заходів, спрямованих на забезпечення розвитку аграрної сфери економіки та гарантування продовольчої безпеки держави. Невід'ємною складовою державної аграрної політики є агропродовольча політика, тобто політика у сфері забезпечення продовольчої безпеки країни.

¹ Статівка А.М., Уркевич В.Ю. «Про проект Закону України «Про сільське господарство України». *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 8. С. 104.

Юридичними ознаками державної аграрної політики є наступні:

- державна аграрна політика є невід’ємною і пріоритетною складовою національної політики України;
- це стабільна, організована і цілеспрямована діяльність органів державної влади у сфері аграрних відносин;
- ця діяльність здійснюється органами державної влади і впливає на життя суспільства в цілому;
- державна аграрна політика має визначатись і реалізовуватись за допомогою законів та підзаконних НПА, відповідати нормам Конституції України;
- являє собою комплекс заходів (економіко-правових, організаційно-управлінських, кадрових, наукових тощо), спрямованих на врегулювання аграрних відносин.

Правову основу проведення державної аграрної політики в Україні становить спеціальний Закон України від 18 жовтня 2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року». У ст. 1 цього Закону законодавець визначає сферу дії державної аграрної політики України: вона поширюється на сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарських продуктів (далі – аграрний сектор), аграрну науку і освіту, соціальну сферу села, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення. Отже, державна аграрна політика має досить широкий спектр дії, який виходить за межі суто аграрного виробництва.

Визначає Закон і основні складові державної аграрної політики України. Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону ними виступає комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки, розв’язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій.

Одними із головних категорій, що визначають сутність і спрямованість державної аграрної політики виступають її мета та стратегічні цілі. У ст. 2 Закону «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» закріплюються як **стратегічні цілі** наступні:

- гарантування продовольчої безпеки;
- перетворення аграрного сектору на високоефективний, конкурентоспроможний сектор економіки держави;
- збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності;
- комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі.

Зазначені стратегічні цілі державної аграрної політики закріплено також і в Законі «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 01 липня 2010 р. Відповідно до ст. 7 цього Закону основними засадами внутрішньої політики в галузі сільського господарства проголошено:

- створення умов для відродження українського села, для ефективного використання земель сільськогосподарського призначення;
- формування конкурентоспроможного АПК, збільшення його експортного потенціалу;
- гарантування продовольчої безпеки держави;
- забезпечення високого рівня якості сільськогосподарської продукції та продовольства;
- формування прозорого аграрного ринку.

Вбачається, що відповідно до вказаних стратегічних цілей аграрне законодавство України у сфері державної аграрної політики можна класифікувати на чотири відповідних блока: а) законодавство у сфері гарантування продовольчої безпеки; б) законодавство у сфері забезпечення розвитку сільського господарства як високоефективного, конкурентоспроможного сектору економіки держави; в) законодавство у сфері визначення правового статусу селянина; г) законодавство у сфері комплексного розвитку сільських територій і соціального розвитку села.

Вирішення проблем продовольчої безпеки країни вимагає здійснення активної, виваженої, науково-обґрунтованої державної аграрної політики, спрямованої на сталий розвиток агросфери, якнайшвидше подолання кризових явищ, утвердження агроекологічного іміджу нашої держави як країни з високоефективним, експортоздатним, екологічно чистим сільським господарством.

При цьому в агропромисловій політиці важливу роль мають відігравати регіональні аспекти, необхідність чіткого врахуван-

ня природно-кліматичних особливостей кожного регіону, кожної зони, пристосування до них виробничих і ринкових систем. Це стосується не лише розміщення і розвитку галузей рослинництва і тваринництва, спеціалізації, кооперації та інтеграції великого, середнього і малого агробізнесу з визначенням через ринковий попит оптимальних розмірів конкретних виробництв. Мова йде про структурні та якісні ринкові перетворення регіональних моделей АПК з обґрунтуванням проектів не тільки окремих об'єктів, а й всієї регіональної мережі фермерських, кооперативних, корпоративних товариств, в тому числі з іноземним капіталом, переробних підприємств, баз сировини і готової продукції, розташування транспортних артерій і засобів, мережі сучасних обслуговуючих структур, оптових ринків сільськогосподарської продукції, продовольчих магазинів і супермаркетів, тобто про формування цивілізованих регіональних ринків.

Стратегія розвитку АПК повинна забезпечити планомірний відтворювальний процес, збереження і захист довкілля, ресурсного потенціалу, життєдіяльності людей. Вирішити проблему продовольчої безпеки неможливо без застосування передових технологій, розвитку фермерських господарств, якомога повніших збирання, збереження та переробки врожаю, використання нових форм аграрного маркетингу і логістики, переходу до нових методів управління, створення ефективної системи підготовки та перепідготовки кадрів. Необхідно розробити і здійснювати стратегію, спрямовану на створення ефективної системи агробізнесу.

Державна аграрна політика не є константою. Її видозміни для кожної конкретної держави у певні періоди її історичного розвитку зумовлюються рівнем економічного і соціального розвитку, збалансованістю попиту і пропозиції на аграрному ринку, природно-ресурсними можливостями. Сьогодні, з огляду на перспективи євроінтеграції важливого значення для формування державної аграрної політики України набуває принцип адаптації вітчизняного законодавства до вимог законодавства Європейського Союзу та права СОТ.

Таким чином, формування загальнодержавної та регіональної продовольчої безпеки є ключовим пріоритетом аграрної політики. Вказаний процес базується на тісному взаємозв'язку між агропро-

мисловою, сільськогосподарською, продовольчою, зовнішньоекономічною політикою, діяльністю щодо забезпечення якості і безпеки продовольства та раціонального харчування населення. Вплив на агропродовольчу сферу, яка формує пропозицію на продовольство, доповнюється заходами стимулювання попиту на нього шляхом реалізації соціальних програм, метою яких є забезпечення достатнього рівня харчування усіх категорій населення, забезпечення ефективної зайнятості, демонополізації продовольчого ринку, здійснення цінової політики щодо обмеження рентабельності та торговельних націнок на базові продукти харчування до економічно обґрунтованого рівня.

Рекомендована література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 1. Ст. 17.
3. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 40. ст. 527.
4. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року: розпорядження КМУ від 30 грудня 2015 р. *Офіційний вісник України*. 2016 р. № 24. стор. 68. Ст. 960.
5. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін. / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х.: Право, 2013. 326 с.

Тема 6.

Правове забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції як засіб гарантування продовольчої безпеки

Контрольні питання:

1. Надайте загальну характеристику законодавства у сфері забезпечення якості та безпечності продовольства
2. Що являє собою якість харчового продукту?
3. Надайте визначення безпечності харчового продукту
4. Які харчові продукти вважаються неякісними та небезпечними?
5. Що являють собою біотехнології?
6. Надайте поняття ГМО та ГМ-продуктів.

Протягом останніх років особливої гостроти набуває проблема безпеки продуктів харчування для споживачів, що пов'язано зі збільшенням надходження на продовольчий ринок неякісних, фальсифікованих, часом шкідливих для здоров'я продуктів, які негативно впливають на стан здоров'я населення. За розрахунками спеціалістів, близько 70% всіх токсичних речовин потрапляють в організм людини з продуктами харчування. Така ситуація є істотною загрозою здоров'ю нації. Вирішення даної проблеми значною мірою знаходиться у площині державної аграрної політики, що сприяє забезпеченню доступності, якості, безпечності і цінової прийнятності харчових продуктів.

Більшість вітчизняних наукових досліджень щодо регулювання якості та безпеки продовольства зосереджено на галузевих аспектах даної проблеми, зокрема розробці напрямів забезпечення якості продукції скотарства птахівництва, управління якістю на підприємствах харчової промисловості. При цьому проблемі формування комплексної державної політики у сфері регулювання якості та безпеки агропродовольчої продукції, як складовій аграрної політики держави, належної уваги не приділено. У наявних дослідженнях розглядаються переважно питання стандартизації та

сертифікації агропродовольчої продукції. У той же час складність та багатогранність порушеної проблеми, тенденція щодо її утвердження як пріоритетного напрямку державної аграрної політики потребує формування системного підходу у вказаній сфері.

Практика функціонування державних органів, відповідальних за контроль якості та безпеки харчових продуктів в Україні, свідчить про збереження гостроти даної проблеми. Порушення вимог санітарного законодавства реєструвались на об'єктах при кожному 3 обстеженні (29% від їх загальної кількості). Факти випуску неякісної продукції та порушень вимог нормативних документів виявлені у 71% від загальної кількості перевірок. Зокрема, перевірено 63 підприємства з виробництва ковбасних виробів. При цьому порушення виявлені на 53 підприємствах (84%). За продуктами молочної галузі перевірено 79 підприємств, виявлено порушень на 48 підприємствах (60%).

Через невідповідність продукції вимогам нормативних документів, відсутність необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про товар, наявність та достовірність супровідних документів, у тому числі щодо якості та безпеки, бракується і знімається з реалізації більше половини перевірених м'ясотоварів, риботоварів, плодоовочевої продукції; майже кожна друга тонна перевірених хлібобулочних, макаронних виробів, борошна та круп, кондитерських виробів, цукру, масложирової продукції, чаю та кави, безалкогольних напоїв та мінеральних вод, яєць курячих; більше третини тонн перевірених молокотоварів, соків та соковмісних напоїв, продуктів дитячого харчування. Особливе занепокоєння викликає якість і безпечність продуктів харчування, які виробляються і реалізуються міні-цехами та приватними підприємствами. У більшості випадків такі підприємства працюють у непристосованих приміщеннях, які не відповідають санітарно-технічним вимогам, оснащені фізично зношеним обладнанням. Всі виробничі процеси відбуваються практично в одному приміщенні, внаслідок чого порушується технологія виробництва. На підприємствах не дотримуються періодичності контролю готової продукції за фізико-хімічними показниками та показниками безпеки, порушуються умови зберігання сировини і готової продукції, її транспортування та подальшої реалізації.

Водночас, питання, пов'язані з безпекою харчових продуктів, усе більшою мірою стають фактором, що визначає розвиток виробництва і торгівлі сільськогосподарською продукцією у світі. Для України, як держави зі значним аграрним потенціалом, члена СОТ та сусіда ЄС, вказана проблематика набуває пріоритетного значення. Адже зростаючі потреби людства у продуктах харчування не можна задовольнити лише за рахунок виробництва достатньої кількості сільськогосподарської продукції. Важливим аспектом забезпечення належного рівня продовольчої безпеки виступає її якість та безпечність. Держава на законодавчому рівні встановлює перепони для проникнення на ринок неякісної продукції й захисту споживача на всіх етапах обігу. Відповідальність за формування безпеки продовольства мають нести усі суб'єкти процесу виробництва харчових продуктів і доведення їх до споживача, тому контроль продуктів повинен мати комплексний характер відповідно до принципу «від лану до столу». При цьому обов'язково має враховуватись і екологічний аспект, адже наразі питання якості та безпеки продовольства не можуть зосереджуватися лише на проблемах хімії чи мікробіології і потребують інтегрованого підходу на більш широкій основі, яка враховує взаємодію впливів споживачів, держави, виробників, суспільства в цілому та довкілля.

Правове регулювання відносин у зазначеній сфері забезпечується цілою низкою Законів: від 02 березня 1995 р. «Про пестициди та агрохімікати», від 12 травня 1991 р. «Про захист прав споживачів», від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», від 05 червня 2014 р. «Про стандартизацію», від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», від 08 травня 2017 р. «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», від 06 грудня 2018р. «Про інформацію для споживачів щодо харчової продукції», від 14 січня 2000 р. «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції», від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину» та ін.

Основними принципами державної політики щодо забезпечення безпечності та якості харчових продуктів є:

- пріоритетність охорони здоров'я людини, визнання її права на належну якість та безпеку харчової продукції;
- створення гарантій безпеки для здоров'я людини під час виготовлення, ввезення, транспортування, зберігання, реалізації, використання харчових продуктів;
- державний контроль за виробництвом, транспортуванням, реалізацією харчових продуктів та продовольчої сировини;
- стимулювання впровадження нових безпечних технологій виготовлення продукції;
- встановлення відповідальності виробників, продавців харчових продуктів за виготовлення та реалізацію продукції, у випадку невідповідності її стандартам, санітарним та ветеринарним нормам.

Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками) та споживачами харчових продуктів і визначає правовий порядок забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, що виробляються, знаходяться в обігу, імпортуються, експортуються. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» харчовий продукт визначається як речовина або продукт (сирий, включаючи с/г продукцію, необроблений, напівоброблений або оброблений), призначений для споживання людиною.

Безпечний харчовий продукт – харчовий продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання.

Небезпечний харчовий продукт – харчовий продукт, що є шкідливим для здоров'я та/або непридатним для споживання. Небезпечними для здоров'я продуктами є такі, що вміщують шкідливі, токсичні речовини, гормональні препарати та продукти їх розпаду, що містять харчові добавки, які не мають висновків санітарно-гігієнічної експертизи та не дозволені до використання, що містять сторонні предмети та домішки, упаковка яких не відноситься до матеріалів, дозволених до контактів з харчовими продуктами,

порушені умови зберігання та термін придатності. Такі продукти підлягають вилученню з обігу відповідно до норм Закону України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» із застосуванням однієї з перелічених процедур: переробка, утилізація, знищення або у визначених випадках подальше використання.

Закон України від 06 грудня 2018 р. «Про інформацію для споживачів щодо харчової продукції» забороняє реалізацію та використання харчових продуктів без маркування українською мовою, яке повинно містити інформацію про:

- назву харчового продукту;
- назву та повну адресу і телефон виробника або імпортера;
- кількість нетто (вага, об'єм або поштучно);
- склад харчового продукту у порядку переваги складників, у тому числі харчових добавок та ароматизаторів, що використовувались при його виробництві;
- калорійність та поживна цінність із зазначенням білка, вуглеводів, жирів, цукру у встановлених одиницях виміру на 100г харчового продукту;
- мінімальний термін придатності, кінцеву дату споживання;
- номер партії виробництва;
- умови зберігання;
- вміст спирту (понад 1,2%), алергенів тощо.

З метою юридичного забезпечення якості продукції багатьма країнами прийняте рішення про єдину систему стандартизації, метрології та сертифікації на міжнародному рівні. Способом забезпечення належної якості харчових продуктів є система штрихового кодування. Положення про штрихове кодування товарів затверджене наказом Мінекономіки та з питань європейської інтеграції від 20 серпня 2002р.

Нині в світі найпоширенішою системою контролю за безпечністю продуктів харчування є система НАССР (англ. – аналіз небезпечних факторів й критичних точок контролю). НАССР – запобіжна (превентивна) система, при якій вивчається кожен крок (етап) у харчовому виробництві, виявляються специфічні ризики і небезпеки, впроваджуються ефективні методи контролю і моніторингу. З метою поширення цієї системи наказом Міністерства

аграрної політики та продовольства України від 01 жовтня 2012 р. були затверджені Вимоги щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю продуктів (НАССР), що є обов'язковими для виконання операторами потужностей з виробництва та/або обігу харчових продуктів.

**Система НАССР базується
на 7 принципових позиціях:**

1. Проведення аналізу небезпечних факторів
2. Виявлення всіх критичних точок контролю у виробничому процесі
3. Встановлення критичних меж для критичних контрольних точок, які відділяють виготовлення безпечного харчового продукту від небезпечного
4. Встановлення системи моніторингу за допомогою тестів або спостереження
5. Встановлення коригувальних дій за результатами моніторингу у випадку відхилення показників від критичної межі
6. Встановлення процедур перевірки правильності та ефективності дії системи
7. Встановлення процедури ведення записів та документації

Останнім часом у зв'язку із розвитком новітніх біотехнологій значного поширення при виробництві сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження набуло використання **генетично модифікованих організмів**. Сфера біотехнологій – це сукупність видів наукової і технічної діяльності у різних галузях суспільного буття, що включає застосування прийомів та методів

використання біологічних процесів з метою задоволення потреб людини і суспільства¹, в тому числі і використання генетично-модифікованих організмів.

Сільськогосподарська біотехнологія має на меті:

- підвищення врожайності, особливо в умовах зростання народонаселення земної кулі,
- скорочення використання таких ресурсів, як вода і добрива,
- боротьба з шкідниками в екологічно прийнятні способи,
- стійкість до хвороб, викликаних бактеріями, грибами та вірусами;
- здатність витримувати жорсткі екологічні умови, такі як заморозки і посухи;
- стійкість до шкідників, таких як комахи, бур'яни, нематоди.

Одним із сучасних напрямків розвитку біотехнологій є генна інженерія. Щодо масштабів використання трансгенних рослин у сільському господарстві, то на початку ХХІ ст. сотні гектарів засіяно генетично модифікованими сортами. Це переважно соя, ріпак, соняшник, кукурудза. З 1 млн. га сої, що вирощується в Україні, трансгенної – 70%. При цьому недостатня вивченість та непередбачуваність впливу на здоров'я людей і навколишнє середовище, з одного боку, а також необхідність забезпечення продовольчої безпеки - з іншого, вимагають обов'язкового державного регулювання виробництва і торгівлі генетично модифікованими продуктами, зокрема сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження.

Між тим прибічники генної інженерії вважають, що біотехнології та ГМО допоможуть вирішити продовольчу проблему. Адже вчені прогнозують кількісне збільшення населення Землі. За даними Світового банку, сьогодні понад половину населення планети злидарує. А кількість людей, які голодують, кожного року зростає. Враховуючи прискорені темпи виробництва та більш комфортні і менш ризиковані його умови, цілком реальним є збільшення обсягів виробництва продовольства і продовольчої сировини при використанні біотехнологій та ГМО.

¹ Піддубний О.Ю. Правовідносини у сфері біотехнологій: перспективи розвитку: моногр. К.: Ірідіум, 2016. С. 41.

На сьогоднішній день питання впровадження біотехнологій, в тому числі генної інженерії, як одного з найбільш радикальних способів перетворення живих організмів, вже не є предметом дискусій, оскільки як будь-який напрям прикладних наукових досліджень, генна інженерія і результати її застосування – генетично-модифіковані організми з'являються внаслідок об'єктивної суспільної потреби, в даному разі – як спосіб вирішення продовольчої проблеми у світі і як відповідь на екологічні, кліматичні і демографічні виклики, що стоять перед світовою спільнотою. Можливість вирішення продовольчої проблеми, звичайно, слід розглядати як позитивний наслідок використання ГМО в процесі сільськогосподарського виробництва.

Проте розвиток сучасних біотехнологій та генної інженерії, напевно, має не лише позитивні сторони. Як і будь-яке інше явище, його характеризують і негативні аспекти. Насамперед, викликає певне занепокоєння те, що наслідки вживання та використання трансгенної сільськогосподарської продукції на даний час остаточно не з'ясовані, адже її вживає лише перше покоління людства. Ставлення до ГМО як ризикованої технології виробництва сільськогосподарської продукції найяскравіше можна проілюструвати словами М.І. Вавілова: «...краще виявити надмірну обережність тепер, аніж піддати знищенню те, що тисячами й мільйонами років створювалось природою»¹.

Потенційні загрози від використання ГМО у сфері сільськогосподарського виробництва, можна поділити на:

- 1) екологічні,
- 2) біологічні,
- 3) харчові,
- 4) соціально-економічні та ін.

Стосовно впливу на людський організм, існує потенційна загроза, що тривале вживання трансгенних продуктів може негативно вплинути на здоров'я людини, призвести до росту онкологічних захворювань, резистентності організму до антибіотиків, важких алергічних реакцій, оскільки новий білок не повністю перетравлюється організмом і потрапляє в кров, до порушення роботи нервової

¹ Аграрне право України: підручник / за заг. ред. В.М. Єрмоленка. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 300.

системи, зору і т.п. Гостро також стоять й інші проблеми, зокрема проблема зміни клімату, у зв'язку з чим відбувається поява «нових» та відродження «старих» патогенних організмів; зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, наслідком яких можливими стають ризики спалахів інфекційних захворювань, знищення біорізноманіття тощо. Так, генетична модифікація картоплі для стійкості до колорадських жуків призводить до того, що від контакту з її насадженнями гинуть не лише шкідники, а й численні корисні комахи, а за ними і птахи, які ними живляться. Як результат, розриваються біологічні ланцюги, які природа створювала протягом мільйонів років.

В Україні питанням правового забезпечення біологічної безпеки у процесі аграрного виробництва продукції рослинного і тваринного походження присвячено низку нормативно-правових актів, чільне місце серед яких займає Закон України від 31 травня 2007 р. «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Відповідно до ст. 15 Закону промислове виробництво та введення в обіг ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, до їх державної реєстрації забороняється. Однак в цілому правове регулювання вказаних відносин на даний час характеризується недосконалістю, суперечливістю та повною мірою не забезпечує захисту прав населення нашої держави на безпечне харчування, а отже і на гарантування продовольчої безпеки. Вбачається, що для забезпечення продовольчої безпеки України необхідним є чітке опрацювання підходів щодо ставлення нашої держави до ГМО, а також вдосконалення правової бази у галузі регулювання виробництва й обігу сільськогосподарської продукції, виробленої з використанням ГМО чи ГМП, її маркування тощо.

Рекомендована література:

1. Бугера С. Якість сільськогосподарської продукції: законодавче забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 43-45.
2. Курман Т.В. Правові засади використання біотехнологій в умовах сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 97-102.

3. Менів О. І. Про характеристику законодавства України та ЄС щодо використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження. *Наук. вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 72.

4. Піддубний О.Ю. Правовідносини у сфері біотехнологій: перспективи розвитку: моногр. К.: Ірідіум, 2016.

5. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 19. Ст. 98.

6. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. *Відомості Верховної Ради України. (ВВР)*. 2007. № 35. Ст. 484.

7. Про приєднання України до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття: Закон України від 12 вересня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 44. Ст. 320.

8. Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01.10.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012 р. № 81. стор. 129. Ст. 3290.

Тема 7.

**Правове регулювання альтернативних форм
сільськогосподарського виробництва в аспекті
забезпечення продовольчої безпеки**

Контрольні питання:

1. Надайте загальну характеристику альтернативних форм ведення сільськогосподарського виробництва
2. Проаналізуйте правове регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні
3. Надайте визначення органічного виробництва
4. Назвіть галузі органічного виробництва та проаналізуйте вимоги щодо них.

Запровадження концепції сталого розвитку у сферу сільськогосподарського виробництва вимагає не лише нових підходів до ведення традиційних його форм, але й актуалізує розвиток альтернативних форм сільськогосподарського виробництва.

Альтернативне землеробство – це концепція, новий підхід до землеробства, сукупність методів, етика відношення до землі. Його сутність полягає у повній або частковій відмові від синтетичних добрив, пестицидів, регуляторів росту, кормових добавок, інших хімічних речовин, гормонів тощо. Серед цілей альтернативного землеробства: збереження і підвищення родючості ґрунтів; захист навколишнього природного середовища; зменшення матеріало- і енергоємності аграрного виробництва; активізація кругообігу речовин і переносу енергії в агроєкосистемах; економія ресурсів; підвищення якості продукції; виробництво гарантованої кількості сільгосппродукції; забезпечення стійкості агроєкосистем та ін.

Альтернативні форми ведення сільськогосподарського виробництва – це те, що на сьогодні протиставляється традиційному аграрному виробництву. Концепція альтернативного сільськогосподарського виробництва уявляється більш складною, оскільки, на відміну від традиційного аграрного виробництва, вона виходить із цілісного, сінергетичного підходу. Агротехнічні та інші

виробничі заходи розглядаються в комплексі з усіма можливими наслідками для ґрунтів, флори і фауни. Комплекс агротехнічних заходів базується на суворому дотриманні сівообігів, введенні до їх складу бобових культур, збереженні рослинних залишків, використанні органічних добрив, компостів, сидератів, проведенні механічної культивуації, захисті рослин біологічними методами. Ґрунти розглядаються як практично живий організм зі складними фізико-хімічними та біологічними процесами. Вони є скупченням численних реакцій обміну речовин, головну роль в яких відіграють різноманітні організми та мікроорганізми, що мешкають у ґрунті. Забезпечити рослини збалансованим живленням можуть лише ґрунти з високою біологічною активністю. Отже, удобрювати слід не рослини, а ґрунти. В основі лежить принцип: «Від здорових ґрунтів – до здорової рослини, тварини і людини».

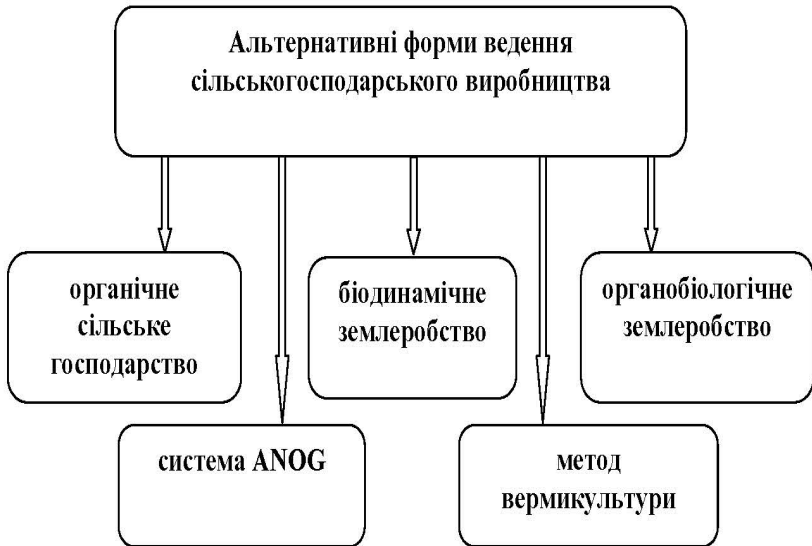

Схема 6

Найбільш перспективною та нормативно врегульованою на сьогодні є така альтернативна форма як органічне сільськогосподарське виробництво. У всьому світі органічне сільське господарство розглядається як новітня методика сільськогосподарського господарювання, як засіб підтримки економічної, соціальної та екологічної сфер життєдіяльності людини і суспільства, а отже, як один із засобів забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Нині спостерігається загальносвітова тенденція до зростання попиту на якісні та безпечні продукти харчування, особливої популярності у цьому сенсі набувають так звані органічні продукти. Нормативна регламентація стандартів органічного сільського господарства почала здійснюватися у розвинутих країнах з 70-80 років ХХ століття на добровільній основі. Перші закони у сфері органічного сільського господарства з'явилися у 80-х роках минулого століття у Франції і Данії. Пізніше подібні закони були прийняті у Японії (2000 р.), у США (2002 р.), у Китаї (2005 р.) та Канаді (2006 р.).

Нині спостерігається загальносвітова тенденція до збільшення попиту на органічні продукти рослинного і тваринного походження, що, в свою чергу, спонукає аграрних товаровиробників у усьому світі переходити до органічного сільського господарства. Ведення даної альтернативної форми аграрного виробництва є засобом забезпечення продовольчої безпеки держави, запорукою забезпечення високого рівня безпечності та якості аграрної продукції.

Відповідно до Закону України від 10 липня 2018 р. “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції” **органічне виробництво** – сертифікована діяльність, пов’язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов’язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Органічне виробництво ґрунтується на забороні застосування:

1. Будь-якого неприродного або неконтрольованого впливу на геном сільськогосподарських рослин і тварин шляхом застосування для виробництва ГМО та продуктів, що містять, складаються або вироблені із ГМО, крім застосування лікарських засобів, внесених до Переліку речовин, що дозволяється використовувати в процесі органічного виробництва та які дозволені до використання в гранично допустимих кількостях у випадках, встановлених Законом;

2. Синтетичних речовин, у тому числі агрохімікатів, пестицидів, антибіотиків для превентивних цілей, гормональних препаратів, стимуляторів росту та підкорму тварин;

3. Методів електричної або іншої стимуляції для примушування, що завдає тваринам болю, застосування транквілізаторів;

4. Іонізуючого випромінювання;

5. Гідропонних методів;

6. Використання штучно виведених поліплоїдних тварин та рослин;

7. Речовин і технологічних методів виробництва, результати застосування яких можуть ввести в оману щодо природи продукту;

8. Стимуляторів росту, гормонів або аналогічних речовин, крім застосування речовин, внесених до Переліку речовин, дозволених до використання у процесі органічного виробництва, у гранично допустимих кількостях, у випадках, встановлених Законом.

Під час виробництва органічної продукції забороняється зберігання разом із нею неорганічних речовин, крім дозволених у сфері органічного виробництва.

Щодо готової продукції забороняється: рафінування, мінералізація, додавання штучних барвників, ароматизаторів, консервантів або інша обробка, яка впливає на природні властивості та показники її якості та безпечності.

Продукцію дозволяється маркувати як органічну, якщо вона вироблена відповідно до вимог Закону і містить не менше ніж 95% органічних інгредієнтів та не більше 5% неорганічних інгредієнтів. Причому це мають бути не будь-які неорганічні речовини, а лише ті, що містяться у Переліку речовин, дозволених до використання в органічному виробництві.

Органічна продукція, що вводиться в обіг та реалізується, повинна маркуватися державним логотипом для органічної продук-

ції. Обов'язковим елементом маркування є кодовий номер, що розміщується під державним логотипом та містить: акронім, що ідентифікує державу походження, напис «organic»; реєстраційний код органу сертифікації, що здійснив сертифікацію органічного виробництва.

Під час зберігання незапакованої органічної продукції повинні забезпечуватися її облік, ідентифікація та унеможливлення її змішування з неорганічною продукцією у тому числі з продукцією перехідного періоду та/або забруднюючими речовинами.

Перевезення незапакованої органічної продукції має здійснюватися лише в опломбованій упаковці, контейнері або транспортних засобах, закритих таким чином, щоб унеможливити відкриття без пошкодження пломби.

Забороняється реалізація продукції, виробленої під час перехідного періоду, як органічної. Тривалість перехідного періоду залежить від галузі виробництва (не менше 24 міс. в рослинництві - для однорічних, 36 міс. для багаторічних; не менше 12 міс. у тваринництві для коней і жуйних, але не менше $\frac{3}{4}$ їхнього життя; 10 тижнів для м'ясної птиці, 6 тижнів для ячної, у бджільництві не менше 12 міс.).

Спеціальні правила органічного сільськогосподарського виробництва встановлені постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. «Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції». Вона поширюється на такі галузі органічного сільськогосподарського виробництва як: рослинництво, тваринництво, грибівництво, аквакультура, виробництво органічних морських водоростей, органічних кормів, органічне виноробство, заготівля органічних об'єктів рослинного світу.

Рекомендована література:

1. Курман Т.В. Теоретико-правові засади органічного сільськогосподарства в умовах забезпечення сталого розвитку. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні*: колект. моногр. / відп. ред.: Т.Є. Харитонова, І.І. Каракаш. Одеса: Вид. Дім «Гельветика», 2018. С. 357-383.

2. Курман Т.В. Органічне сільське господарство: поняття та правові засади. *Наук. вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія «Юрид. науки»*. 2017. Вип. 4. Т. 1. С. 113-117.

3. Курман Т. В. Проблеми законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції тваринництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 153–157.

4. Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: моногр. / за заг. ред. М. В. Шульги. Х.: Юрайт, 2020. 308 с.

5. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 36. ст. 275.

6. Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції: постанова КМУ від 23.10.19 р. 2019 р. *Офіційний вісник України*. № 97. С. 22. Ст. 3201.

7. Принципы органического сельского хозяйства // A website of IFAOM, Organic International. URL: <https://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/principles-organic-agriculture>

8. Про затвердження державного логотипу для органічної продукції (сировини): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25.12.2015 р. *Офіц. вісн. України*. 2016. № 9. Ст. 424.

Алфавітно-предметний покажчик

- Альтернативні форми ведення сільськогосподарського виробництва
- Безпечність харчових продуктів
- Біотехнологія
- Державна аграрна політика
- Державний матеріальний резерв
- Добова енергетична цінність споживання
- Доступність та достатність продуктів харчування
- Гарантування продовольчої безпеки
- Генетично модифікований організм
- Забезпечення раціону людини основними видами продуктів харчування
- Загрози продовольчої безпеки
- Індикатори продовольчої безпеки
- Критерії продовольчої безпеки
- Міжнародна продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО)
- Моніторинг продовольчої безпеки
- Основні категорії продовольчої безпеки
- Органічне сільськогосподарське виробництво
- Принципи продовольчої безпеки
- Продовольча безпека
- Продовольча незалежність
- Рівні продовольчої безпеки
- Регіональна аграрна політика
- Світова організація торгівлі (СОТ)
- Спільна аграрна політика ЄС
- Трансгенна сільськогосподарська продукція
- Функції продовольчої безпеки
- Цілі сталого розвитку
- Якість харчових продуктів

Список рекомендованої літератури

а) Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Декларация Всемирного саммита по продовольственной безопасности. Рим, 16–18 ноября 2009 г. URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/Docs/Final_Declaration/K6050_Rev10_WSFS_OEWG_ru.pdf.
3. Про державний матеріальний резерв: Закон України від 24 січня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №13. Ст. 112.
4. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
6. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. Ст. 527.
7. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 1. Ст. 17.
8. Про дитяче харчування: Закон України від 14 вересня 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 44. Ст. 433.
9. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 36. ст. 275.
10. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14.01.2000 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2000. № 12. Ст. 95.
11. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2017. № 31. Ст. 343.

12. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення: Закон України від 12.05.1991 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. № 27. Ст. 218.

13. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. № 30. Ст. 379.

14. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 04.07.2002 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2002. № 35. Ст. 258.

15. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 06.12.2018 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2019. № 7. Ст. 41.

16. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89.

17. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.

18. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.: Указ Президента України від 30.09.2019 р. *Офіц. вісн. України*. 2019. № 79. Ст. 2712.

19. Про технічні бар'єри у торгівлі, Про сільське господарство, Про санітарні та фітосанітарні заходи: Угоди СОТ від 15 квітня 1994 р. *Офіц. вісн. України*. 2010. № 84. Ст. 2989.

20. Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції: постанова КМУ від 23.10.19 р. 2019 р. *Офіційний вісник України*. № 97. С. 22. Ст. 3201.

21. Деякі питання продовольчої безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. *Офіц. вісник України*. 2007. № 93. Ст. 3405.

22. Про схвалення Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 332. *Офіц. вісник України*. 2004. № 21. Ст. 1449.

23. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.

24. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії: наказ Міні-

стерства охорони здоров'я України від 18 листопада 1999 р. *Офіційний вісник України*. 1999. № 49. Ст. 2423.

25. Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту ГМО: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.12.2010 р. *Офіц. вісн. України*. 2010. № 98. Ст. 3506.

26. Про затвердження Положення про Державне агентство резерву України: постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2014р. *Офіц. вісн. України*. 2014. № 82. Ст. 2329.

27. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України: постанова Кабінету Міністрів України від 17.02.2021 р. *Офіц. вісн. України*. 2021. № 17. Ст. 676.

28. Про затвердження Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 28.12.2018 р. *Офіц. вісн. України*. 2019. № 14. Ст. 515.

б) Навчально-методична і наукова література:

1. Аграрне право: підручник / В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, І. М. Кульчій та ін. ; за ред. А. М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Х.: Право, 2019. 416 с.

2. Аграрне право України: підручник / В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк та ін.; за ред. В.М. Єрмоленка. К.: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

3. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика: моногр. / А.М. Статівка, В.Ю. Уркевич, В.М. Корнієнко та ін.; за ред. А.М. Статівки. Х.: ФІНН, 2010. 240 с.

3. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: моногр. / О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін. / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х.: Право, 2013. 326 с.

4. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 16: Земельне та аграрне право / редкол.: М.В. Шульга (гол.) та ін. Х.: Право, 2019. 696 с.

5. Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів: матеріали Дискусійної

панелі Першого Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3-6 жовтня 2017 р.). Х.: Право, 2017. 164 с.

6. Белугин А.Ю. Эволюция понятия «продовольственная безопасность»: история, этапы, современное понимание. *Научные исследования экономического факультета*. Электронный журнал. 2019. Том 11. Выпуск 2. С.122-143.

7. Бойчук О.І. Продовольча безпека в Україні і в світі. Київ: Наукметодцентр аграрної освіти, 2003. 114 с.

8. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія. Житомир: Полісся, 2004. 384 с.

9. Курман Т. В. Проблеми законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції тваринництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 153–157.

10. Курман Т.В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Х.: Юрайт, 2018. 376 с.

11. Курман Т. В. Поняття, ознаки, основні категорії та принципи продовольчої безпеки України. *Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів*: матер. дискус. панелі Першого Харків. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3-6 жовт. 2017 р.). Х.: Право, 2017. С. 87–103.

12. Курман Т. В. Щодо поняття та ознак продовольчої безпеки. *Наук. вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*: Серія «Право». / ред. кол.: Д. О. Мельничук (гол.) та ін. К.: Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2011. Вип. 167. Ч. I. С. 121–128.

13. Миценко І.М. Продовольча безпека України : оцінка стану та світовий досвід вирішення проблеми. Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2001. 204 с.

14. Мостова А.Д. Загрози продовольчій безпеці. *Економіка та управління національним господарством*. 2019. Вип. 4 (21). С.100-107.

15. Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: моногр. / за заг. ред. М. В. Шульги. Х.: Юрайт, 2020. 308 с.

16. Піддубний О.Ю. Правові засади досягнення екологічної безпеки у сфері біотехнологій. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні*: колект. моногр./ відп. ред. Т.Є. Харитонова, І.І. Каракаш. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 568-582.

17. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, А.М. Статівка та ін.; за ред. А.П. Гетьмана та В.Ю. Уркевича. Х.: Право, 2012. 448 с.

18. Трегобчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави. К.: Ін-т економіки НАН України, 1999. 56 с.

19. Тригуб А.Ю. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. К., 2012. 206 с.

20. Пасхавер Б. Сучасний стан продовольчої безпеки. *Економіка України*. 2006. № 4. С. 43.

21. Tetiana V. Kurman, Oleksandr V. Kurman, Oksana M. Tuieva. The legal foundations of food safety as a means of providing public health in globalization. *Wiadomości Lekarskie*. 2019, tom LXXII, nr 12. cz. II. p. 2626-2630. DOI: 10.36740/WLek201912239.

Перелік питань для самоконтролю

1. Історичний розвиток правового регулювання відносин у сфері продовольчої безпеки.
2. Продовольча безпека як об'єкт правового регулювання.
3. Поняття та ознаки продовольчої безпеки.
4. Функції продовольчої безпеки.
5. Загальна характеристика правовідносин із забезпечення продовольчої безпеки.
6. Право на харчування як складова продовольчої безпеки.
7. Принципи забезпечення продовольчої безпеки.
8. Правова регламентація оцінювання стану продовольчої безпеки.
9. Продовольча незалежність.
10. Індикатори та критерії продовольчої безпеки.
11. Рівні продовольчої безпеки.
12. Поняття та класифікація загроз продовольчої безпеки.
13. Моніторинг продовольчої безпеки.
14. Система засобів забезпечення продовольчої безпеки.
15. Загальна характеристика правового регулювання відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки.
16. Глобальна продовольча безпека та чинники, що на неї впливають.
17. Міжнародно-правове регулювання відносин із забезпечення продовольчої безпеки.
18. Суб'єкти міжнародно-правового регулювання продовольчої безпеки.
19. Міжнародно-правове регулювання продовольчої безпеки у рамках ООН та її спеціалізованих установ. Римська декларація "Про всесвітню продовольчу безпеку".
20. Міжнародно-правове регулювання продовольчої безпеки у рамках Світової організації торгівлі.
21. Правове забезпечення продовольчої безпеки в ЄС.
22. Кодекс Аліментаріус (Codex Alimentarius) та його значення у забезпеченні продовольчої безпеки.
23. Правове регулювання Спільної аграрної політики в ЄС.

24. Загальна характеристика та класифікація законодавства у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

25. Конституція та Закони України як джерела права продовольчої безпеки.

26. Підзаконні нормативно-правові акти в системі джерел права продовольчої безпеки.

27. Засоби вдосконалення законодавства у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

28. Поняття та класифікація інституційно-функціонального забезпечення продовольчої безпеки.

29. Система державних органів забезпечення продовольчої безпеки та їх повноваження.

30. Міністерство аграрної політики та продовольства України як орган спеціальної компетенції у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

31. Правові засади, межі і форми участі органів державної влади та місцевого самоврядування у регулюванні відносин із забезпечення продовольчої безпеки України.

32. Правове становище Державного агентства резерву України.

33. Державна аграрна політика України, її принципи та правове забезпечення.

34. Стратегічні цілі та складові державної аграрної політики в Україні.

35. Правове регулювання державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників як засобу забезпечення продовольчої безпеки.

36. Державний матеріальний резерв як засіб забезпечення продовольчої безпеки.

37. Роль і значення інфраструктури аграрного ринку у забезпеченні продовольчої безпеки.

38. Правове становище Аграрного фонду у правовідносинах із забезпечення продовольчої безпеки.

39. Аграрні біржі та їх значення у забезпеченні продовольчої безпеки.

40. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти забезпечення продовольчої безпеки на регіональному рівні.

41. Правові засади державної регіональної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

42. Сільськогосподарські товаровиробники як суб'єкти відносин із забезпечення продовольчої безпеки.

43. Фермерські господарства як суб'єкти відносин із забезпечення продовольчої безпеки.

44. Особисті селянські господарства та їх місце у правовідносинах із забезпечення продовольчої безпеки.

45. Сільськогосподарська кооперація в системі забезпечення продовольчої безпеки.

46. Правове регулювання виробництва продукції рослинництва.

47. Виробництво зерна як основа забезпечення продовольчої безпеки: правові засади.

48. Правові основи виробництва продукції тваринного походження.

49. Правове регулювання аквакультури в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

50. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва як засіб гарантування продовольчої безпеки.

51. Загальна характеристика альтернативних форм ведення сільськогосподарського виробництва як засобу забезпечення продовольчої безпеки.

52. Правове забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції.

53. Правові засади впровадження системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР).

54. Правове регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції та сировини.

55. Галузі органічного виробництва та нормативні вимоги до їх ведення.

56. Особливості правового регулювання виробництва, обігу та маркування органічної продукції рослинного походження.

57. Особливості правового регулювання виробництва, обігу та маркування органічної продукції тваринного походження.

58. Особливості правового регулювання виробництва та обігу органічної продукції аквакультури.

59. Біотехнології у сфері сільськогосподарського виробництва. Правові основи біобезпеки.

60. Використання ГМО при виробництві сільськогосподарської продукції в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Навчальне видання

Т. В. Курман, О. М. Туєва

ПРАВО ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Навчальний посібник

Видано в авторській редакції
Відповідальний за випуск Н. М. Ярошенко
Коректор В. В. Лук'янчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до друку 30.08.2021 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 5,34. Обл.-вид. арк. 3,88.
Наклад 100 прим. Зам. № 3008/1

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом “Юрайт”
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.),
в друкарні ФО-П Дуюнової Т. В.